

İNGİLİZ OKULU KURAMI PERSPEKTİFİNDEN
ULUSLARARASI ÇEVRE SORUNLARI

INTERNATIONAL ENVIRONMENTAL ISSUES FROM THE
ENGLISH SCHOOL PERSPECTIVE

Ali Onur TEPECİKLİOĞLU* & Murat DEMİREL**

ÖZ

Bu çalışma ana akım Uluslararası İlişkiler teorilerinden İngiliz Okulu kuramının uluslararası ilişkilerde yeni sorunlar olarak adlandırılan meseleler arasında yer alan uluslararası çevre sorunlarının yönetimi ve çözümüne dair ne gibi yeni perspektif ve çıkarımlar getirebileceğini tartışmaktadır. Çalışma İngiliz Okulu kuramının devlet merkezli uluslararası ilişkiler anlayışı ile uluslararası çevre sorunları gibi doğası gereği ulusüstü/sınır aşan özellikteki sorunların arasındaki gerilimin doğruluğunu kabul etmekle birlikte, İngiliz Okulu ve benzeri devlet merkezli kuramların da bu gibi sorunların anlaşılmasına ve açıklanmasında faydalı birer araç olarak kullanılabileceklerini iddia etmektedir. Çalışma, özellikle uluslararası çevre sorunlarının uluslararası toplumun bir parçası olarak kabul edildiğini vurgulamaktadır. Dolayısıyla bu sorunların ele alınış biçimi İngiliz Okulu'nun kavramsallaştırdığı kurumların işleyişi vasıtasıyla açıklanabilir. Çalışmanın öne sürdüğü bir diğer iddia ise İngiliz Okulu'nda devam eden güncel tartışmaların uluslararası çevre sorunlarının incelenmesinde sıklıkla

---

* Arş. Gör. Dr., Ege Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, ali.tepeciklioglu@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6135-1213>

** Arş. Gör. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, muratdemirelint@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7134-8985>

* Makale Geliş Tarihi: 21.11.2016
Makale Kabul Tarihi: 22.12.2017

kullanılan sürdürülebilir kalkınma, insani güvenlik ve işbirliği gibi kavramlarla yakından ilişkili olduğudur.

Anahtar Kelimeler: İngiliz Okulu Kuramı, Uluslararası Çevre Sorunları, Paris Anlaşması, Uluslararası Toplum, Uluslararası İlişkilerde Yeni Sorunlar.

ABSTRACT

This study discusses possible new perspectives and conclusions that can be drawn from the English School theory, which is among the mainstream International Relations theories, about the management and resolution of international environmental problems, which are often regarded as emerging problems in contemporary international relations. While the study acknowledges the tension between the state-centric approach of the English School theory, and the inherently supranational character of international environmental issues; it also argues that the English School and other state-centric theories can be useful analytical tools in understanding and explaining such problems, as well. The study, specifically, underlines the fact that environmental issues are significant parts of the international society. Particularly for this reason, the management of environmental issues could be explained through the work of international institutions that the English School conceptualizes. Another argument suggested by the study is that current debates within the English School are closely related to the frequently used concepts in relation to international environmental issues - such as sustainable development, human security and co-operation.

Keywords: The English School, International Environmental Issues, Paris Agreement, International Society, New Issues in International Relations.

GİRİŞ

Uluslararası İlişkiler disiplinde genel kanı, ana akım uluslararası ilişkiler teorilerinin çevre, toplumsal cinsiyet, kalkınma, eşitsizlik, insan haklarının korunması, insani güvenlik gibi sorunlara verecekleri cevapların kısıtlı olduğu yönündedir. Bunun en önde gelen sebebi realizm, liberalizm, sosyal inşaacılık ve İngiliz Okulu gibi teorilerin inceleme alanlarının merkezlerine devlet, devlet

egemenliğinin dokunulmazlığı ve devletlerarası ilişkileri alan görüşü ile uluslararası ilişkilerde yeni meseleler olarak tabir edilebilecek bu konuların devlet ötesi/ulusüstü/kozmopolitan bir anlayış ile çözülebileceği görüşü arasındaki gerilimdir. Özellikle çevre sorunları, toplumsal cinsiyet, gelir dağılımında eşitsizlik ve insani güvenlik gibi meseleler, şüphesiz devletler arasındaki sınırları aşan hatta bu sınırların varlığını kimi zaman anlamsız kılan sorunlardır. Ana akım uluslararası ilişkiler teorilerinin ise devlet dışı aktörler ve meseleler hakkında kavram ve kuram üretme yönünden sınırlı olduklarından, bu meseleleri anlamakta/açıklamakta yetersiz kalacakları düşünülmektedir. Dahası Vogler'in de (2014a: 39) belirttiği üzere bu çalışmanın da ana konusunu oluşturan çevre sorunları gibi kısa vadede pratik çözüm ya da sorunların yönetimini gerektiren meselelerin, ana akım uluslararası ilişkiler teorilerinin ilgi alanlarının ya da kabiliyetlerinin merkezinde olduğunu söylemek mümkün değildir.

Bu çalışma, uluslararası ilişkilerde yeni meseleler ile ana akım uluslararası ilişkiler teorilerinin arasındaki gerilimden hareketle uluslararası çevre sorunlarının irdelenmesinde İngiliz Okulu teorisinin ne gibi katkıları olabileceğini ortaya koyma amacı gütmektedir. Bilindiği üzere İngiliz Okulu çoğunlukla realist ve idealist olarak adlandırılan Uluslararası İlişkiler ekolleri arasında bir orta yol olarak tanımlanmaktadır. Başka bir deyiş ile uluslararası ilişkiler teorilerinin sınıflandırmasında, İngiliz Okulu bu iki teorinin arasında yer almakta ve rasyonalist bir teori olarak kategorize edilmektedir (Buzan, 2014: 6). Her ne kadar ana akım teorilerden birisi olan bu ekol sınır aşan çevre sorunlarını anlamada/açıklamada ilk elde yetersiz görünse de, İngiliz Okulu teorisinin bu meseleleri anlamaya/açıklamaya yönelik iki noktada katkı sunabileceği iddia edilmektedir. Bu noktalardan birincisi, dünya siyasetinde çevre ile ilgili meseleler sınır aşan sorunlar olsa dahi, uluslararası ilişkilerin bu konuları ele alış şeklinin geleneksel olduğudur. Başka bir deyişle, devletler çevre meselelerine uluslararası toplumun bir sorunu olarak bakmakta ve diplomasi, güçler dengesi ve uluslararası hukuk gibi alışlagelmiş kurumlar vasıtasıyla bu sorunlara eğilmektedirler. İngiliz Okulu düşünürlerinin küresel uluslararası toplumun kurumları arasında saydıkları güçler dengesi, savaş ve büyük güçler yönetimi gibi kurumlar dahi, ilk elde çevre sorunları gibi ulus ötesi ve sınır aşan sorunların yönetilmesinde ve çözülmesinde ilgisiz görülseler de, bu sorunların uluslararası toplum içerisinde ele alınmasından ötürü işlevseldirler. Bu nedenle bu kurumların sorunların ele alınış ve yönetiliş biçiminde ne gibi etkileri olduğu, çalışmanın iddiasına paralel olarak, incelemeye dâhil edilmiştir. Örneğin, büyük güçler yönetimi ve kuvvetler dengesi gibi kurumlar Amerika Birleşik Devletlerinin Paris İklim anlaşmasından çekileceğini Birleşmiş Milletlere Ağustos 2017'de bildirmesinin etkilerinin analiz edilebilmesi açısından önem arz etmektedirler. Yine diplomasi ve uluslararası hukuk kurumlarının önemi, çevre

sorunlarının dünya siyasetinde 1970’li yıllardan başlayarak ve son örneğini 2015 yılında Paris’te gördüğümüz şekli ile Birleşmiş Milletler konferansları aracılığıyla uluslararası gündemde kendine yer bulması göz önüne alındığında, ortaya çıkmaktadır. Yani, günümüz uluslararası ilişkileri, çevre sorunlarını da uluslararası toplumun bir parçası olarak görmektedir. Dolayısıyla İngiliz Okulu teorisi uluslararası toplum kavramı yardımıyla uluslararası ilişkilerde çevre sorunlarının nasıl ele alındığını anlamada/açıklamada yeni perspektifler sunabilir. Bunun yanı sıra, çevre sorunları göç, çatışma ve savaş gibi sonuçlara yol açarak uluslararası toplumda düzeni bozma riski de taşımaktadır. Klasik İngiliz Okulu teorisinin ana ilgi alanı olan uluslararası toplumda düzenin nasıl kurulduğu ve korunduğu incelemeleri, çevre sorunlarının incelenmesinde bağlantılı olarak yeni açılımlar getirebilir.

İkinci olarak, İngiliz Okulu teorisinin dayanışmacılık (solidarism) ve dünya toplumu gibi kavramları, devlet dışı aktörlerin, değerlerin, kuralların ve kurumların uluslararası ilişkilerdeki rollerini uluslararası toplumla ilişkili olarak incelemeye olanak sunmaktadır. Uluslararası çevre sorunlarının kapsamı, kuşkusuz, sadece devletin/uluslararası toplumun etki alanı ile sınırlı değildir. Sürdürülebilir kalkınma, iklim değişikliği, kirlilik, enerji, su kaynaklarının korunması ve çevresel bozulma gibi konular, hem dâhil olan aktörler, hem de devlet dışı değerler üretmesi bakımından devleti ve uluslararası toplumu aşmaktadır. Bu nedenle, uluslararası ilişkilerin devlet ötesi boyutunu hem bağımsız olarak, hem de uluslararası toplumla ilişkili biçimde incelemeye olanak sağlayan İngiliz Okulu teorisi çevre sorunlarını incelemede farklı çerçeveler sağlayabilir.

Bu çalışmada uluslararası çevre sorunlarına uluslararası ilişkilerde nasıl çözüm arandığından ve ne gibi politik araçlarla bu konunun ele alındığından çok devletler sisteminin genel prensiplerinin ve uluslararası ilişkilerin doğasının bu sorunlar ile ne gibi ilişkisi olduğuna odaklanılmaktadır. Çalışma ana amacı doğrultusunda öncelikle kısaca İngiliz Okulu teorisini tanıttak, daha sonra uluslararası çevre sorunları ve uluslararası toplum arasındaki ilişkiyi çeşitli örnekler ile teorik bir düzlemde tartışacaktır. Devamında, İngiliz Okulu teorisi içerisindeki tartışmaların çevre sorunlarını uluslararası ilişkiler disiplininin ele alış biçimi çerçevesinde inceleyecektir. Bu noktada çevre sorunlarında kritik öneme sahip üç temel kavram olan işbirliği, insani güvenlik ve sürdürülebilir kalkınmanın İngiliz Okulu’ndaki güncel tartışmalarla ilişkisi ele alınacaktır. Çalışma, sonuç bölümünde İngiliz Okulu teorisinin çevre sorunlarının incelenmesinde getirebileceği açılımları ve teorisinin kısıtlarını tartışmayı amaçlamaktadır.

1. ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE İNGİLİZ OKULU

İngiliz Okulu kısaca temel eserlerini 1960'ların başı ile 1980'lerin ilk yarısı arasında vermiş İngiltere'de eğitim görmüş bir grup akademisyeni, onların çalışmalarını ve uluslararası ilişkilere bakış açılarını takip eden çağdaşlarını tanımlayan bir terimdir. Okulun önde gelen isimleri arasında C. A. W. Manning, Martin Wight, Herbert Butterfield, Hedley Bull, Adam Watson, Michael Donelan, Barry Buzan ve Richard Little sayılabilir. İngiliz Okulu düşüncesi iki üçlü üzerine kuruludur. Bunlardan birincisi, uluslararası ilişkiler düşüncesinin gerçekçilik (*realism*), makuliyetçilik (*rationalism*) ve radikalizm (*revolutionalism*) olarak Türkçeleştirilebilecek üç geleneğin sentezinden oluştuğu görüşüdür (Wight, 1991)¹. Buna göre gerçekçilik uluslararası ilişkileri bir güç mücadelesi olarak tanımlar ve kuralları koyacak ve yaptırım uygulayacak bir üst otoritenin bulunmadığı bu güç mücadelesinde, temel aktör olan devletler için en önemli olan şeyin gücü maksimize etmek olduğunu savunur. Bu görüşe göre uluslararası ilişkiler bir toplumsallık değil, bir sistem arz eder. Bu sistemde bir aktörün tüm kazancı, diğerinin kaybıdır. Makuliyetçilik ya da bu çalışmanın başlığını oluşturduğu şekli ile rasyonalizm ise uluslararası ilişkilerin ana aktörlerinin devlet olduğu bir uluslararası toplum olduğunu öne sürer. Bu toplum, yerel toplumlardan farklı olarak bir üst otoriteye tabi değildir. Başka bir deyişle anarşiktir. Ancak yine de devletler ortak çıkar ve kurumlar vasıtası ile düzeni sağlayabilirler. Radikalizm ise uluslararası ilişkilerin ne bir toplumsallık ne de bir sistem arz ettiğini savunur. Radikalizm görüşünü savunanlara göre devletler geniş insan topluluklarının ilişkilerinde sadece birer aracıdırlar. Bu nedenle uluslararası ilişkilerin temel aktörleri insanlardır. Dolayısıyla uluslararası ilişkiler bir dünya toplumdur. Diğer bir ifade ile ortak kurum ve kurallar, insanların ortak çıkar ve değerleri üzerine kurulabilir ve uluslararası ilişkiler nihayetinde devletlerin olmadığı bir düzene ya da tek bir dünya devletinin bulunduğu bir politik yapıya dönüşebilir. (Bull, 1985; 279 Wight, 1991: 8, 45).

İngiliz Okulu düşüncesinin üzerine kurulu olduğu diğer üçleme ise, bu düşünce geleneklerinin bir yansıması olan uluslararası sistem, uluslararası toplum ve dünya toplumdur.² Yukarıda da ifade edildiği üzere bu üç düşünce geleneği sadece birer analiz düzeyini değil aynı zamanda birer politik organizasyon biçimini de ifade etmektedirler. Bu nedenle İngiliz Okulu'na göre uluslararası ilişkiler tarih boyunca bu üç politik organizasyon biçiminin birbirleri ile iç içe geçmelerinden oluşur (Wight, 1991: 260). Tarihin belirli bir noktasında bu üç politik organizasyon biçiminden biri diğerlerine nazaran daha baskın

¹ Üç geleneğin orijinal isimleri "*realism*", "*rationalism*" ve "*revolutionalism*" olarak literatürde geçmektedir. Bu üç geleneği Türkçeleştirmede Nuri Yurdusev'in (1997) "Uluslararası İlişkiler Öncesi" isimli kitap bölümünde yaptığı çeviri takip edilmiştir.

² Bu üç politik organizasyon biçiminin orijinal İngilizce isimleri "*international system*", "*international society*" ve "*world society*" dir.

olabilir ancak diğerleri hiç bir zaman tamamen kaybolmazlar (Bull, 1985: 41, 51). Örneğin içerisinde yaşadığımız çağda uluslararası toplum daha önde - uluslararası sistem ve dünya toplumuna baskın gelmekte iken, ortaçağ Avrupa'sında Hristiyanlığın ortak değer ve paylaşılan çıkarları oluşturduğu, devletlerin aktör olarak daha geri planda kaldığı bir dünya toplumunun varlığından söz edilebilir.

Yukarıda açıklanan üçlemeler dışında İngiliz Okulu'nu tanımlamak için iki kıstas daha kullanılabilir. Bunlardan birincisi İngiliz Okulu'nun ortaya çıktığı yıllarda hâkim olan (belki de halen diğer tüm teori okullarından daha baskın olan) Amerikan Uluslararası İlişkiler düşüncesinden farklılığıdır. İngiliz Okulu düşünürleri Amerikan Uluslararası İlişkiler düşüncesinin aksine pozitivizmin yerine tarihsel yorumlamayı, verinin yerine tarihi araştırmayı ve genel geçer sonuçlara ulaşmayı amaçlayan modeller yerine olayları yaşandığı tarihteki şartlar altında değerlendirmeyi yöntem olarak benimsemişlerdir (Wight ve Butterfield, 1966). Bu yönetsel anlayış da doğal olarak İngiliz Okulu'na mensup akademisyenlerin değerden bağımsız bilgi olamayacağını vurgulamalarının bir uzantısıdır.

İngiliz Okulu ikinci olarak ortaya attığı kavramlar ve uluslararası ilişkileri anlama/açıklama çabası üzerinden tanımlanabilir. Şüphesiz İngiliz Okulu'nun Uluslararası İlişkiler öğrencileri tarafından en yaygın biçimde bilinen kavramı "uluslararası toplum" dur. Uluslararası toplum kavramı devletlerin birbirleri ile ortak kurum ve kuralların çalışmasını ortak çıkar ve değerlerinin farkında olarak iradi bir biçimde paylaştığı uluslararası ilişkilerin politik organizasyonunu tanımlar (Bull, 1985: 14). Başka bir deyişle devletler birbirleri ile toplumsallık arz edecek biçimde ilişki kurarlar ve bu toplumun da diğer bütün toplumlar gibi düzeni sağlama, şiddeti azaltma, toplumun varlığını idame ettirme ve üyelerinin varlığını koruma gibi amaçları vardır. Bu bağlamda uluslararası toplumda düzen, devletlerin birbirleri ile kurdukları ilişkilerin kurumsallaşması neticesinde ortaya çıkan güçler dengesi, uluslararası hukuk, büyük güçler yönetimi, diplomasi ve savaş gibi politik yapılar sayesinde sağlanır.

Her ne kadar uluslararası toplum kavramı İngiliz Okulu düşüncesinin amiral gemisi olarak görülse de, okula mensup düşünürlerin uluslararası ilişkiler görüşünü sadece "uluslararası toplum" kavramına indirgemek yanlış olacaktır. İngiliz Okulu aslen Uluslararası İlişkilerde ontolojik ve epistemolojik çoğulculuğu benimsemiştir (Little, 2000). Epistemolojik çoğulculuk, tek bir yöntemin tüm uluslararası ilişkileri açıklamada yetersiz olacağını, bu nedenle durum ve bağlama göre farklı yöntemlerin benimsenebileceğini ileri sürerken; ontolojik çoğulculuk, tek bir politik örgütlenme biçimini tanımlayan bir kavramın (örneğin uluslararası sistem ya da uluslararası toplum) insanlığın tarihi kadar uzun olan uluslararası ilişkileri tanımlamada ve açıklamada eksiklikler

yaratacağını vurgular. Buna göre uluslararası ilişkilerin politik örgütlenme biçimi ne başlı başına uluslararası toplumdur ne de uluslararası sistemdir. Aksine uluslararası ilişkiler, uluslararası sistem, uluslararası toplum ve dünya toplumu gibi örgütlenme biçimlerinin birbirleri ile etkileşimlerinden oluşur.

İngiliz Okulu içerisinde günümüzde ön plana çıkan temel üç tartışma bulunmaktadır. Bunlar sırasıyla çoğulculuk-dayanışmacılık tartışması (*pluralism-solidarism debate*), uluslararası sistem, uluslararası toplum, dünya toplumu arasındaki ilişkinin tanımlanması tartışması ve Avrupa uluslararası toplumunun dünyanın geri kalanına nasıl genişlediği tartışmasıdır. Bu tartışmalardan birincisi, yani çoğulculuk dayanışmacılık tartışması, temelde uluslararası toplumda düzen ve adalet arasındaki gerilime dayanmaktadır (Bull, 1971). Çoğulcular devlet egemenliğinin dokunulmazlığını ve dolayısıyla müdahale etmeme prensibini uluslararası toplumda düzenin sağlanması için olmazsa olmaz olarak görmektedirler. Onlara göre müdahale, uluslararası toplumun kurucu prensibi olan egemenliğin dokunulmazlığına ve dolayısıyla düzene zarar vermektedir. Öte yandan dayanışmacı görüşü savunanlar, adaletin uluslararası toplumda düzeni sağlamak için vazgeçilemeyecek bir zorunluluk olduğunu, dolayısıyla bireylerin haklarının devletlerin haklarından üstün olduğunu ileri sürmektedirler. Bu görüşe göre kozmopolitan değerler, uluslararası toplumda geriye kalan tüm değerlerin üzerindedirler ve bu değerlerin korunması için onları ihlal eden devletlere müdahale edilebilir. Diğer bir ifade ile dayanışmacı görüşü savunanlar, uluslararası toplumun üyeleri olan devletlere insani müdahalenin meşru olduğu görüşünü ortaya koymaktadırlar. Çünkü insanlığın ortak değer ve çıkarları, tek tek devletlerin tasarrufundan daha üstündür. Kısaca bu tartışma, uluslararası toplumu var eden normların kime ait olduğu tartışmasıdır. Bu normların insanlara ait olduğunu iddia edenler dayanışmacılar iken, devletlerin normlarının düzeni sağlamak için ön planda olması gerektiğini savunanlar çoğulcudur (Tepeciklioğlu ve Tepeciklioğlu, 2015: 167; Buzan, 2001: 478; Wheeler, 1992: 468).

Uluslararası gerçekliğin üç boyutu arasındaki ilişkiyi konu alan tartışma ise daha çok İngiliz Okulu kuramının özüne yönelik bir tartışmadır. Özetle uluslararası sistem, uluslararası toplum ve dünya toplumunun birbirlerini nasıl etkileyip dönüştürdüklerini konu alan bu tartışma, daha çok bu politik yapıların birbirleri arasındaki geçişkenliğin nasıl gerçekleştiğine dairdir. Örneğin Bull'a göre (1985: 13-14) uluslararası sistemin bir uluslararası topluma dönüşebilmesi için devletler arasında belli kural ve değerlerin paylaşılması ve bu kural ve değerlerin üzerine kurumların yerleşmesi gerekmektedir. Yine Wight (1991), Manning (1962) ve Bull (1985) dünya toplumunun kurulmasının, uluslararası toplumu geçersiz kılacağını öne sürmektedirler. Çünkü dünya toplumunun bir politik yapı olarak ortaya çıkması, devletlerin varlığını ve dolayısıyla uluslararası

toplumun işleyişini anlamsız kılacaktır. Öte yandan Buzan (2004a) ve James (1993), uluslararası sistemin tarihte neredeyse hiç bulunmadığını bu nedenle uluslararası toplumun daha açıklayıcı bir kavram olduğunu öne sürmektedirler. Williams (2005), Vincent (1995) ve Ralph (2007) gibi yazarlar uluslararası toplumun dayanışmacı ya da çoğulcu versiyonlarının insanlar arasında paylaşılan ortak değerlerin kurumsallaşması vasıtası ile dünya toplumuna evrileceğini belirtmektedirler.

Uluslararası toplumun Avrupa merkezinden dünyanın geri kalanına doğru genişlemesi ise İngiliz Okulu'ndaki bir diğer ana tartışmanın konusunu oluşturmaktadır. Bull ve Watson (1984) ve Gong (1984) gibi yazarlar bu genişlemeyi daha çok yayılcı bir model ile ele almaktadırlar. Buna göre Avrupa tipi ulus devletin kolonizasyon süreci ile dünyanın geri kalanına yayılması, hem devletler sistemindeki batılı değerlerin hem de kurumların dünya çapında işlerlik kazanmasına neden olmuştur. Benzer biçimde Buzan (2010), uluslararası toplumda kültürün iki temel halkası bulunduğunu ve içteki halkanın temel değerleri üreten coğrafi alan olan Avrupa'yı, dıştaki halkanın ise bu Avrupa uluslararası toplumunun yayıldığı coğrafyalar ile birlikte ortak oluşturduğu kültürü temsil ettiğini öne sürmektedir. Ancak Halliday (2009: 18) ve Keene (2002) Avrupa uluslararası toplumunun dünyanın geri kalanına yayılmasını bu biçimde açıklayan görüşlere, bu sürecin tüm vahşet, şiddet, sömürü ve toplu katliamlarını göz ardı ettiği gerekçesiyle karşı çıkmaktadırlar.

2. ÇEVRE SORUNLARI VE İNGİLİZ OKULU

İngiliz Okulu yukarıda tanımlanan hali ile uluslararası çevre sorunları üzerine bir analiz aracı/düzlemi sunmaktan uzak görünmektedir. Bunun temel sebebi, çalışmanın giriş kısmında da belirtildiği üzere devlet merkezli uluslararası ilişkiler anlayışı ile uluslararası çevre sorunlarının doğası gereği sınır aşan konular olması arasındaki gerilimdir. İngiliz Okulu literatürünün kısa bir incelemesi de, bu okula mensup klasik yazarların çevre sorunlarına hemen hemen hiç değinmediğini göstermektedir. Bu konudaki tek istisna Bull'un devletler sisteminin çevre sorunlarını çözmede işlevsiz olduğu eleştirilerine verdiği yanıtıdır. İnsanlığın ulus devletlere bölünmüş politik örgütlenmesinin küresel uyum ve birliktelik gerektiren bu sorunları çözmenin önünde en büyük engel olduğu iddiasına Bull, üç karşı argüman ile yanıt vermektedir. Bull'a göre bu sorunların çözümünün önündeki asıl engel devletler sisteminin varlığından ziyade, insanlar arasındaki çatışma ve anlaşmazlığın ekolojik boyutta da bulunmasıdır. Buna ek olarak devletler sistemi en azından minimum bir düzen sağladığı için, çözüme engel olmak yerine katkıda bulunabilir. Dahası, uluslararası ilişkilerin egemen devletler arasında bölünmüş politik yapısının sorun çözmede işlevsiz olduğu argümanı bu uluslararası sistemin dayanışmacı

versiyonlarının sorunların çözümüne yapabileceği katkıları göz ardı etmektedir (Bull, 1985: 293-294).

Özetle İngiliz Okulu mensupları, özellikle de ekolün önde gelen yazarları, uluslararası ilişkilerde uluslararası toplumun varlığını ve işleyişini doğrudan ilgilendirmeyen konularla ayrıntılı olarak ilgilenmemişlerdir. Jones'ın (1981: 2) da sözünü ettiği üzere, açlık, yoksulluk, mali reform gibi konular İngiliz Okulu'nun çoğunlukla incelemelerinin dışarıda bıraktığı alanlardır. Şüphesiz uluslararası çevre sorunları da bu konulara dâhildir. Öyle ki Paterson (2005: 164-166) küresel çevre yönetişiminin incelenmesine İngiliz Okulu teorisinin ne gibi katkılarda bulunabileceğini tartıştığı makalesinde, bu sorunların okulun temel savlarına iki noktada ters düştüğünü öne sürmektedir. Bunlardan birincisi, uluslararası toplum her ne kadar norm temelli bir politik organizasyon olarak tahayyül edilse de, devletler sisteminin kapitalist karakterini yok saydığı için teorisinin açıklama gücünün oldukça kısıtlı olduğudur. İkincisi ise, devletlerin Bull'un iddia ettiğinin aksine hiçbir koşulda otoritelerinden vazgeçmelerinin mümkün olmadığı, bu nedenle de ortak hareket gerektiren bu sorunlarda devletler sisteminin bir politik araç olarak işlevselliğinin bulunmasının olası olmadığıdır.

İngiliz Okulu teorisi incelemelerinin merkezine devleti alan, sadece devletler arası ilişkileri uluslararası politikanın konusu olarak inceleyen ve klasik tabirle güç politikasının tüm uluslararası ilişkileri belirlediğini öne süren bir teori olarak tanımlandığı takdirde uluslararası çevre sorunları gibi ulus üstü ve sınır aşan bir konuda yeni açılımlar sunması beklenemez. Başka bir deyişle insani güvenlik, işbirliği ve sürdürülebilir kalkınma gibi kavramlar uluslararası çevre sorunlarını incelemede kilit önem taşımaktadır ve genelde ana akım teoriler özelde ise İngiliz Okulu bu gibi kavramları çalışmalarının merkezine oturtmamaktadır. Ancak yukarıda da tanımlandığı üzere İngiliz Okulu teorisi çoğulcu bir teoridir ve uluslararası ilişkileri geniş bir perspektif ile incelemektedir. Bu nedenle İngiliz Okulu teorisindeki üç temel ve güncel tartışma da uluslararası ilişkilerde çevre sorunlarının incelenmesinde yeni açılımlar getirebilir. “Uluslararası çevre sorunlarının yarattığı küresel tehlikeler uluslararası toplumu daha dayanışmacı olmaya itiyor mu? Çevrenin korunması insanlar arası bir değer olarak uluslararası topluma dayanak oluşturabilir mi? Günümüzde uluslararası toplumun baskın çıkan politik organizasyon biçimi olması, uluslararası çevre sorunlarının çözümünü nasıl etkiliyor? Çevrenin korunması bir değer olarak dünya toplumunun uluslararası toplum karşısındaki pozisyonuna ne gibi katkılar sunar? Uluslararası toplumun genişlemesi bugün kuzey-güney ve gelişmiş-gelişmekte olan ayrımlarını nasıl etkilemiştir?” ve benzeri sorular aslında İngiliz Okulu'ndaki üç temel tartışmayla da yakından ilgilidir. Buna ilaveten, günümüz uluslararası ilişkilerinde uluslararası çevre

sorunları uluslararası toplumun bir meselesi olarak ele alınmakta ve güçler dengesi, büyük güçler yönetimi, uluslararası hukuk, savaş ve diplomasi gibi temel beş kurum bu sorunların devletler arasında nasıl çözüme kavuşturulacağına belirleyici olmaktadır. Dolayısıyla İngiliz Okulu teorisi hem önde gelen kavramı olan uluslararası toplum ile hem de genel teorik perspektifi ile uluslararası çevre sorunlarının anlaşılması ve açıklanmasında uluslararası ilişkilere yeni açılımlar getirebilir

Uluslararası Toplum Kavramı ve Çevre Sorunları

Uluslararası toplum fikri basit bir benzetme ile tanımlanabilir. Bir toplum içinde yaşayan bireyler gibi, devletler de hem şekillendirdikleri hem de tarafından şekillendikleri bir uluslararası toplum içinde var olurlar (Buzan, 2014: 12-13). Bu toplumun ortaya çıkması Bull'a göre (1985: 13-14) bir grup devletin, bilinçli ve gönüllü bir şekilde belirli ortak çıkar ve ortak değerler etrafında bir araya gelerek, kendilerini bir dizi ortak kural ile bağlamaları ve bu yapının idamesini sağlayacak ortak kurumların işletilmesi yönünde irade göstermeleri ile mümkündür. Devletler uluslararası toplum içerisinde birbirlerine karşı ilişkilerini yönlendirecek belli kuralları ve kabul görmüş bazı pratikleri benimserler (Green, 2014: 1). Uluslararası ilişkiler pratiğinde çevre konularının ele alınması da bu tanımlama ile örtüşmektedir. Çevre sorunlarının çözümünde ortak değer ve hedeflerin netleştirilmesi, devletlerin bilinçli ve gönüllü olarak bu sürece katılmaları, bu esnada kendilerini belirli kurallar ile kısıtlamaları ve bu yapıyı devam ettirecek kurumları işletmeleri İngiliz Okulu'nun omurgasını teşkil eden uluslararası toplum tanımı ile eşleşmektedir.

İngiliz Okulu'nun tarihsel yorumlama yaparak analiz yaptığı göz önüne alındığında, çevre sorunlarının ve çözümlerinin gündeme alındığı dönemin irdelenmesi önem arz etmektedir. Çevre sorunlarının uluslararası ilişkilerin işleyişi içerisinde kendine yer bulması 2. Dünya Savaşı'nın hemen sonrasında olmuştur. Başlarda kirliliğin neden olduğu sorunlar ve doğal kaynakların korunmasıyla başlayan çalışmalar "hükümetlerin ve ülke kamuoylarının dikkatini çevre sorunlarının önemine ve aciliyetine çekmek" (Vogler, 2014b: 349) gayesiyle 1972'de toplanan Birleşmiş Milletler İnsan Çevre Konferansı (Stockholm Konferansı) ile daha belirgin bir hal almış, 193 devletin sera gazı salınımı azaltma taahhüdünde bulunarak küresel sıcaklık artışını frenlemede uzlaştığı 2015 Paris İklim Değişikliği Konferansı ile önemli bir noktaya ulaşmıştır. İngiliz Okulu açısından bahsi geçen dönem, devletlerin başat rol oynadığı ve uluslararası toplum tanımının uluslararası ilişkiler gerçekliğini anlamada/açıklamada ön planda olduğu savunulan dönemdir. Bu kapsamda Bull'un (1985) sınırlarını belirgin bir şekilde çizmeye çalıştığı "uluslararası toplum" tanımı; bu yapının içeriği, işleyişi ve korunması mevzubahis çevre meseleleriyle bağdaştırılabilecek bir kuramsal alt yapı olmaya adaydır.

Bu görüşün temel dayanak noktalarından bir tanesi uluslararası toplum içerisinde devletlerin ana aktör olmaları, bir diğeri ise devletlerin karar alırken sistemsal faktörlerden bağımsız kendi iradeleri ile hareket edebilme yetileridir. Çevre sorunlarıyla mücadelede etkin rolün devletler tarafından oynanması bu kuramsal şablon ile uyumludur. Bugün gelinen noktada, 2015 Paris Konferansı'nın bugüne kadar gelmiş geçmiş en fazla sayıda devlet ile en üst düzeyde gerçekleşmesi, çözüm arayışının belirgin bir şekilde devletler nezdinde olması, çevre meselelerinin uluslararası ilişkiler dinamiği içerisindeki evriminin de devlet temelli olduğunun bir kanıtıdır.

Diğer bir husus ise uluslararası toplumun sistemsal bir yaklaşım olması ve var olan tüm uluslararası ilişkiler sistemini yöneten mekanizmaları ön plana çıkarmasıdır. Bu sistemsal kurgu içinde başat aktör olan devletlere, bir hareket serbestisi de tanımaktadır. Uluslararası toplumun gönüllülük esasına dayanması ve iradi bir paylaşımı yansıtması devletlerin çıkarları doğrultusunda uluslararası toplumun mekanizmalarına karşı hareket edebilme kapasitelerinin olduğunu göstermektedir. Bu yüzden tarihsel süreç içinde evrimini gerçekleştirmiş uluslararası toplum dinamikleri, devletlerin siyasi kararlarında belirleyici olsa da, aksi yönde hareket eden devletler de mevcuttur. Bu noktanın çevre çalışmaları açısından manası, devletlerin çevre hususlarında ortak hedefler çizerek taahhütlerde bulunmalarının her zaman bu taahhütlere uygun davranacakları manasına gelmediğidir. Çevre meselelerindeki akış da uluslararası toplumun akışı içerisinde yerini almakta, çok sık gözükme de var olan düzeni sekteye uğratan, taahhütlerini bozan devletler de işleyen sistemin bir parçası olarak var olabilmektedir.

Uluslararası toplumun önde gelen özelliklerinden bir tanesi de, anarşik bir devletler yapılanması olsa da, kargaşa ve belirsizlikler içinde değil bir düzen içinde varlığını sürdürmesidir. Bu düzenin uluslararası toplumun tarihsel akışı içerisinde yerleşmiş kurumlar eli ile sürdürüldüğü savunulmaktadır. Bahsedilen bu kurumlar, dizayn edilmiş ve kurgulanmış uluslararası örgütler ve benzeri yapılanmalar değil; tarihsel süreç içerisinde yerleşmiş, oturmuş pratikleri yansıtan mekanizmalardır. Uluslararası toplumun kurumları uluslararası toplumun amaçlarını gerçekleştirmeye ve düzeni sağlamaya yarar. İçinde yaşadığımız küresel uluslararası toplumun kurumları ise güçler dengesi, uluslararası hukuk, diplomasi, savaş ve büyük güçler yönetimi olmak üzere beş tanedir (Bull, 1985). Bu kurumların her biri uluslararası topluma mal olmuş konularda işlerlik kazanarak, bu politik örgütlenmenin konuyu hem ele alış biçimini hem de yönetmesini sağlamaktadırlar. Başka bir deyişle uluslararası kurumlar uluslararası toplumun nasıl işlediğini gösterirler (Demirel, 2017). Bu açıdan bakıldığında çevre sorunlarının ele alınışı da bu kurumların işleyişinden

bağımsız değildir. Dolayısıyla her bir kurumsal analiz, çevre çalışmaları için de bir şablon sunabilecek nitelikte gözükmemektedir.

Güçler Dengesi

Güçler dengesi ilkesi uluslararası toplumun öncül kurumudur. En basit haliyle toplum içindeki bir devletin baskın gelerek diğer devletleri tahakküm altına alması, onlara dayatmalar yapması durumunun engellenmesi manasına gelmektedir (Bull, 2012: 312). Mevcut ilişki ve karşılıklı etkileşimlerin bir dengeyi gözeterek devam etmesi şeklinde de yorumlanabilir. Uluslararası ilişkilerin akışı içerisinde Bull'a göre güçler dengesi ilkesi temel bir kurumdur ve tüm etkileşimleri temelden etkileyen bir konuma sahiptir (Bull, 1995: 102). Diğer kurumların çalışmasına da olanak sağlayan bu kurumudur. Bu kurumun işleyişi genel olarak uluslararası toplum içinde var olan ikiden fazla büyük gücün birbirlerine karşı oluşturdukları caydırıcılık ve işbirliği temelindeki dengeyi oluşturmaktadır. Güçler dengesi kurumu, bir ya da birkaç güçlü devletin toplum içinde bir hegemonya kurmasına, diğer devletlerin vereceği kararları tayin etmesine engel oluşturan bir dinamiği teşkil etmektedir. Çünkü uluslararası toplum içerisinde, tahakküm inşa edici girişimler, karşısında onları engelleyecek olan girişimler ile dengelenmektedir.

Çevre sorunlarının çözümünde de bir denge gözetiliyor olması bu ilkenin önemli bir göstergesidir. Herhangi bir ülkenin ya da ülkeler grubunun kendi çıkarları doğrultusunda diğer devletleri tahakküm altına alarak çevre ile ilgili alınacak tedbirlerde makul olmayan düzenlemeler getirmesi mümkün gözükmemektedir. Devletler çıkarları doğrultusunda hareket ederlerken, çevre sorunlarını bir dengeyi gözeterek ele almaktadırlar. Geline son noktada da Paris Anlaşması değerlendirildiğinde, küresel ısınmayı belli bir seviyede tutabilmek için herhangi bir devletin bu dengeyi bozacak şekilde istisnai olarak fazla sera gazı emisyonu hakkına sahip olmadığı, ihtiyaç ve sorumluluklarının yine bir konsensüs halinde gelişmekte olan ülkeler ile gelişmiş ülkeler arasında sağlanmaya çalışıldığı görülmektedir. Benzer bir şekilde, Kyoto Protokolünün 17. maddesi uyarınca emisyon oranları kısıtlanırken diğer yandan emisyon hakkını başka bir ülkeye devredebilecek olan emisyon ticaret hakkının bulunması bu kapsamda önemli gözükmemektedir. Emisyon sınırlamalarının belirlenmesi, sadece güçlü olan devletlerin istekleri doğrultusunda bir dayatma şeklinde değil uzlaşma yolu ile gerçekleşmektedir. Alınan kararlardaki değişiklikler gönüllük esasına dayalı bir şekilde, belirli limitler halinde gerçekleşmekte, emisyon ticaret hakkı gibi sunulan esneklikler de devletlerarasındaki dengeyi bozmayacak şekilde sağlanmaktadır.

Güçler dengesinin asli unsurlarından bir tanesi de gönüllük esasıdır. Uluslararası toplum içinde bu gönüllülük iradi bir taahhüdü beraberinde getirir. Güçler dengesi ilkesinin işlemesi için de objektif öğelerin varlığı kadar, böyle bir dengenin toplum içindeki her devletin çıkarına olacağına dair olan sübjektif bir kanaat olması gerekir (Bull, 2012: 99). Çevre meselelerinde de sadece çevresel koşullar değil, devletlerin kalkınma ve güvenlik hususları da bir denge oluşturmaktadır. Devletler hem kendi bekaları için planlamalar yapmakta hem de göreceli olarak diğer devletlere karşı olan avantajlarını kaybetmek istememektedirler. Çevre sorunlarının ele alınması da bu kapsamda genel bir denge kurgusuna olan ihtiyacın bilincinde sürmektedir.

Örneğin, devletler açısından bakıldığında emisyon kısıtlamaları, sürdürülebilir kalkınma ile iç içe geçmiştir. Bu kapsamda devletlerin hepsinin tek ve eşit olmadığı bilincinde, her devletin ya da devletler grubunun ihtiyaç, çıkar ve sorumluluk dengeleri gözetilerek yapılması önemlidir. 1972'den 2015'e uzanan çevre politikalarına bakıldığında var olan "Kuzey - Güney", "az gelişmiş ülkeler ve gelişmiş ülkeler" tartışmalarının odak noktasında, bu ihtiyaç ve çıkarlar ile sorumluluklar dengesinin yattığı gözlemlenmektedir (Parikh, 1994: 2940-2943). Bu hassasiyet 1987 yılında Birleşmiş Milletler nezdinde kurulan Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu, Brundtland Raporu olarak da bilinen çalışmada sürdürülebilir kalkınma terimi kullanılarak ön plana çıkarılmıştır.

Benzer şekilde, Kyoto Protokolünün 1997 yılında imzalanması, Rusya'nın katılımı ile 2005 yılında yürürlüğe girebilmesi ve sonrasında da tam kapsayıcılık kazanamaması güçler dengesi ilkesiyle açıklanabilecek hususlardır. Bu tarihten sonra bile çeşitli ülkeler Kyoto Protokolünün işlerliğini sekteye uğratmışlardır. Çin ve Hindistan'ın protokoldeki bazı bağlayıcı maddeler nedeniyle protokolü imzalamamaları, ABD'nin imzalamasına rağmen iç hukukunda onaylamaması, Avustralya'nın anlaşmayı çok geç imzalamasının nedenleri güçler dengesi kurumunun işleyiş dinamikleri arasında bulunabilir. Bu devletler, kalkınma planlarına olan etkileri, küresel anlamda ticari dezavantajlar doğurmaları, siyasi ve ekonomik güçlerini törpüleme olasılığı nedeni ile protokole karşı mesafeli duruş sergilemişlerdir (Harrison ve Sundstrom, 2010; Victor, 2001).

Ayrıca 1970'lerden günümüze yaşanan tüm gelişmelerde çevre inisiyatifleri uluslararası politikada birçok gruplaşmaya ve menfaat çatışmalarına da sebep olmuştur. Bu gruplardan önde gelenleri Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi internet sayfasında belirtildiği üzere: "G-77 ve Çin", "Küçük Ada Devletleri Birliği", "En Az Gelişmiş Ülkeler", "Avrupa Birliği", "Şemsiye Grup", "Çevresel Bütünlük Grubu" olarak adlandırılmaktadır (UNFCCC, 2016a). Çevre sorunları ele alınırken devletlerarasında çıkar çatışması ve fikir farklılıkları temelinde gruplaşmaların olması da güçler dengesi ilkesinin bu alanda da aktif olarak işlediğinin bir göstergesi sayılabilir. Bu dengenin objektif

bilimsel çıkarlar ile sağlanmasının yanında, sübjektif olarak devletler nezdinde sahiplenilmesi ve zihinlerde olumlu yönde kabul edilmesi Paris Anlaşmasını başarılı bir noktaya taşımış ve 193 ülke tarafından imzalanmasını sağlamıştır.

Uluslararası Hukuk

Uluslararası hukuk kurumu, uluslararası toplum için temel teşkil eden bir diğer kurumdur. Tanımı gereği uluslararası toplum bir kurallar silsilesini, taahhütleri ve bunların idamesini sağlayacak mekanizmaları ifade eder. Bull, uluslararası hukukun tek başına düzeni sağlayabilecek bir kurum olmadığını vurgular. Diğer kurumlar vasıtası ile işletilebilen bir düzenin mevcut olduğunun altını çizer (Bull, 2012, 134-39). Uluslararası hukuka getirilen eleştirilerin bir kısmının yanıtı da diğer kurumlarda aranmalıdır. Ancak uluslararası hukuk, düzen için bir zemin teşkil eder. Devletler nezdinde uluslararası toplumun bu şekilde inşası da pratikte uluslararası hukuk zemininde, antlaşmalar yolu ile yapılmaktadır. Uluslararası hukuk, uluslararası ilişkilerde devletlerin ve diğer aktörlerin birbirlerine karşı olan etkileşimlerini bir kurallar bütünüyle bağlayan bir oluşumu ifade eder (Bull, 2012: 122). Uluslararası hukukun fonksiyonlarının başında devletlerin bir arada yaşayabilmeleri için gerekli minimum kuralları sağlaması gelmektedir. Bunlar devletlerin egemenlik ve bağımsızlıklarının korunması, devletlerarası şiddetin sınırlandırılması, ahde vefa ilkesinin korunması gibi temel ilkelerdir. Uluslararası hukuk kurumunun benzer fonksiyonları çevre sorunları uluslararası toplum içerisinde ele alınırken de oynadığı rahatlıkla söylenebilir.

Çevre politikalarının son elli yıllık tarihine bakıldığında da, uluslararası ilişkilerde çevre konusunda devletlerin ön planda olarak çeşitli antlaşmalar imzalayarak ve uluslararası hukuk platformları oluşturarak meseleyi taahhüde bağladıkları görülmektedir. 1946 yılında imzalanan Uluslararası Balina Avcılığının Düzenlenmesi Sözleşmesi, 1958 Denizlerin Gemiler Tarafından Kirlenmesinin Önlenmesine Ait Uluslararası Sözleşme, 1972 Birleşmiş Milletler İnsan Çevresi Konferansının gerçekleşmesi ve Birleşmiş Milletler Çevre Programının Kurulması, 1985 Ozon Tabakasının Korunmasına Dair Viyana Sözleşmesi, 1987 Montreal Ozon Tabakası İncelten Maddelere İlişkin Protokol, 1988 Hükümetler arası İklim Değişikliği Panelinin Kurulması (IPCC), 1992 yılında Rio Konferansında imzalanan -Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi, 1997 Kyoto Protokolü, 2015 Paris Anlaşması gibi hukuki metinler, uluslararası hukuk kurumunun çalışmasının birer örneği olarak gösterilebilir. Paris Anlaşması'nın 22. maddesinde ve Kyoto Protokolü'nün 24. maddesinde de görülebileceği üzere bu anlaşmaların diğer bir yönü ise uluslararası hukuk kurumunun uluslararası toplumda düzene katkıda bulunan

eşitlik ilkesi ve ahde vefa ilkesi gibi prensiplerini vurgulamasıdır. Bu uluslararası hukuk ilkelerine atıflarda bulunulması ve kararların uluslararası hukukun genel prensiplerine uygun alınması, evrimini uluslararası toplum içerisinde gerçekleştirmiş olan uluslararası hukuk kurumunun da işletildiğine delalettir.

Uluslararası hukuk kurumunun çevre çalışmalarına katkı sağlayabilecek bir diğer boyutu ise yaptırım gücü tartışmasıdır. Bu tartışmanın özü, merkezi bir otoritenin bulunmadığı anarşik uluslararası toplum içerisinde taahhütlerini yerine getirmeyen aktörlere karşı yaptırımın uygulanıp uygulanamayacağı veya nasıl uygulanacağı şeklindedir. İç hukuk ile kıyaslandığında böyle bir eksiklik göze çarpsa da, uluslararası hukuk kurumunda bu yaptırımların tamamıyla olmadığı söylenemez. Üç açıdan bu konuya bakılabilir. Öncelikle devletlerin kendi öz iradeleri ile kurdukları bir uluslararası toplumda, egemenlik haklarına saygı duyulan bir yapı içinde kendi taahhüt ettikleri bir kurala uymama olasılıkları tarihsel olarak oldukça düşüktür. Genel olarak bir uluslararası hukukun olduğu ve mevcut kuralların çoğuna düzenli ve sürekli şekilde uyulduğunun not edilmesi gerekir. Bu husus çevre ile ilişkili konularda da bu şekilde cereyan etmektedir. Devletler kendi çıkarlarına ters düşen düzenlemelere zaten baştan karşı çıkarak taraf olmamakta, imzalarsa bile parlamentolarında onaylamamaktadır. Devletler imzalayıp onayladıkları anlaşmaların yükümlülüklerine de saygı duyma eğilimindedirler. Bunun haricindeki uygulamalar istisnaları oluşturmaktadırlar. Uluslararası toplum içerisinde, bu istisnaların kaynaklarından bir tanesi devletlerin her zaman rasyonel davranmamasıdır. Bull'a göre devletler karar alırken her zaman makul davranmazlar; hesap hataları, makul düşünmeme, yanlış yönlendirilme gibi nedenlerle istisnai olarak irrasyonel de davranabilirler (Hoffman, 1986: 180).

İkinci husus, uluslararası toplum tanımını bir kuramsal boyuta taşıyarak yapan Bull'a göre (2012: 125), uluslararası hukukun yaptırımları olan bir 'hukuk' dalı olmasıdır. Bu yaptırımlar tek bir merkezde toplanmış bir güç uygulayıcısı tarafından yapılmasa da işlemektedir. Bull'un örneğine göre hiyerarşik bir sistemde güç kullanma tekeline sahip devletin nezdinde işleyen iç hukukta bile nefsi müdafaa hakkı mevcuttur ve bunu bireyler belli şartlar altında kullanmaktadırlar. Bu yaptırımlar uluslararası hukukta devletlerin nefsi müdafaa hakkını âdemi merkezîyetçi bir şekilde kullanması ile gerçekleşir. Açılan savaşlar ve yapılan misillemeler bu kapsamda değerlendirilebilecek yöntemlerdir. Aynı zamanda güçler dengesi ilkesi de göz önünde bulundurulduğunda diğer kurumların da uluslararası hukuk ihlallerinde yaptırımlar sağladığı söylenebilir. Çevre ile ilgili alınan tedbirlerde, taahhütlerine uymayan devletlerin sadece uluslararası hukuk nezdinde değil, farklı yaptırımlar ile karşı karşıya kalması da bu perspektiften açıklanabilir.

Uluslararası hukukun uluslararası toplum nezdinde çevre sorunları ile bağlantılı tartışılacak diğer bir yanı ise, ihlallerin yapan ülkeye de zarar verme olasılığının yüksek olmasıdır. Devletlerin oluşturduğu uluslararası toplum nasıl sınırlara ayrıldıysa, çevre sorunlarının sınırlar üstü ve küresel ölçekte cereyan etmesi önemli bir noktadır. Bu bağlamda, çevre konusunda hukuk ihlalleri yapan devletin ya da devletlerin kendi çıkarlarına da ters hareket etmiş olma olasılıklarını artırır. Genel olarak da uluslararası hukuk kurumunun birlikte yaşamak için gereken asgari kuralları koyduğu düşünülürse, beraber yaşam şansını törpüleyecek olan girişimler uluslararası toplumu temelden tehdit edecek bir noktayı teşkil edecektir. Bu kapsamda düşünüldüğünde, çevre sorunları ile mücadele için iradi paylaşımında bulunan devletlerin, uluslararası hukuk kurumunu işleterek uluslararası toplumun idamesine katkı sağlaması kuvvetle muhtemeldir.

Diplomasi

Diplomasi, en basit haliyle, devletlerin kendi aralarındaki ve diğer aktörlerle ilişkilerini profesyonel kişiler yardımı ile barışçıl yöntemlerle yürütmesidir. Bu tanıma paralel olarak çevre sorunları ile mücadelenin de diplomasi zemininde sürdürüldüğü açık bir husustur. Diplomasinin ana unsurlarından bir tanesi var olan mevcut temsilcilikleri ve diplomatik personeli ile uluslararası toplumun bizzat varlığına işaret etmektir (Bull, 2012: 156). Diplomasi uluslararası toplumun alametifarikası olduğu gibi, çevre sorunlarının görüşülmesine de zemin teşkil ederek bu problemlerin uluslararası toplumun birer sorunu olduğuna işaret eder.

Bu sembolik özelliği temsilin önemini vurgulamakta, var olan işleyişin sorunlu olması uluslararası toplum nezdinde temsil açısından aksaklıklar meydana getirmektedir. Örneğin, ilişkilerinde gerilim olan devletler, birbirleri arasındaki yüksek düzey ziyaretleri sonlandırmakta ve temsil seviyelerini büyükelçiler nezdinden daha aşağıya çekmektedirler. İki devletin diplomatik münasebetlerini tamamen kesmesi ise diplomasinin özüne ters olan savaşa kadar gidebilecek barışçıl olmayan yeni bir ilişki düzeyinin habercisidir. Bu kapsamda değerlendirildiğinde İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki dönemde 2015 Paris zirvesine kadar geçen süre diplomatik anlamda büyük bir gelişmeyi göstermektedir. 1994 yılında yürürlüğe giren Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Anlaşması, 2005 yılında yürürlüğe giren Kyoto Protokolü ve 2016 yılında yürürlüğe girecek Paris Anlaşması bu diplomasi kurumunun adım adım işlemesi ile mümkün olmuştur. 2015 Paris Anlaşmasının 193 devlet tarafından imzalanması ve Kasım 2016 itibarıyla içlerinden 112 tanesinin bu anlaşmayı iç hukuklarında onaylamış olması diplomasi kurumunun işlerliğinin önemli bir göstergesidir (UNFCCC, 2016b).

Genel olarak diplomasi kurumu diğer kurumların çalışmasını somutlaştırır. Diplomasi, sadece bilgi akışını sağlamakla kalmaz aynı zamanda kriz anlarında yumuşatıcı bir rol oynar. Bu fonksiyonu özellikle Avrupa Birliği'nin Kyoto ve sonrasında süren görüşmelerde oynadığı rol için açıklayıcıdır. AB gelişmiş ülkelerden oluşuyor olmasına rağmen Kyoto sürecinde ABD ile Çin arasında vuku bulan çekişmelerde arabulucu olmuş ve ilerlemeler sağlamıştır (Sağsen, 2015: 223-298).

Devletler, diplomatik kanallar sayesinde; birbirleri ile, uluslararası örgütlerle, devlet-dışı aktörlerle profesyonel diplomatlar aracılığı ile belirli bir düzen içinde iletişim kurma, müzakere yürütme, bilgi toplama, gerilimleri minimize etme gibi görevler ifa ederler. Paris Anlaşmasına kadar geline süreçte de diplomasi kurumunun çevre sorunlarında iletişimi tesis etmesi bağlamında birçok örnek mevcuttur. Örneğin, 1996'da Bonn'da kurulması karar verilen BM İklim Değişikliği Sekreteryası (UNFCCC) düzenli diplomatik etkileşimin önemli bir merkezi haline dönüşmüştür. Bu merkezin her sene düzenli olarak topladığı; gösterilen ilerlemeyi ve mevcut durumun müzakerelerini içeren "Tarafların Konferansı" olarak geçen "COP" (*Conference of the Parties*) ve "Tarafların Buluşması" olarak geçen "CMP" (*Meeting of the Parties to the Kyoto Protocol*) organizasyonları diplomasi kurumunun önde gelen göstergelerinden olan çok taraflı konferanslara örnek verilebilir (Birleşmiş Milletler, 2016c). Her ülkenin yine bu merkeze ulusal katkı beyanı hakkında teknik bilgiler ile düzenli raporlama yapması beklenmektedir. Bu kurala uygun şekilde verilerin toplanabilmesi için Türkiye, Mayıs 2014'de sera gazı emisyonlarının takibi hakkında yönetmelik ve tebliğler çıkartmıştır (29003 ve 29068 sayılı Resmi Gazete, 2014). Ulusal seviyeden Birleşmiş Milletler nezdindeki uluslararası çevre düzenlemelerine bilgi akışını sağlayacak bir diplomatik zemin de kurulmuştur. Sera gazı salınımının takip edilmesi gerektiği görüşü ve olası risklerin hesaplanması iklim değişikliği konusunda teknik uzmanların da desteğini de gerektirmiştir. Bu ihtiyaçlar da yaygın bir diplomasi ağı ile karşılanmaktadır.

Savaş

Savaş ise diplomasinin tam tersine barışçıl olmayan bir işleyişi yansıtan kurumdur. Savaş, uluslararası toplum içerisindeki siyasi birimlerin birbirleri karşı uyguladıkları organize şiddet manasına gelmektedir. Uluslararası toplumda başat aktör olarak devletlerin kabul edilmesi, savaşı geleneksel olarak güç kullanma tekeline sahip devletlerarasında vuku bulan organize şiddet olarak kabul etmektedir. Savaş, diğer kurumlarda olduğu gibi uluslararası ilişkilerde var olan düzeni hem bozabilen hem de yeni bir düzen ortaya çıkarabilen bir olgudur. Bazı durumlarda uluslararası hukukun işletilmesini, hukuk içinde yeni düzenlemeler gelmesini sağlar, bazen de mevcut güçler dengesini muhafaza etmeye yardımcı olur (Bull, 2012: 178-182). Bu yüzden başlı başına uluslararası

toplum içinde köklü değişim meydana getirebileceği söylenebilir. Savaşlar, çevre meseleleri için düşünüldüğünde, hem uluslararası toplumun yapısını hem de çevre koşullarını değiştirebilir. Nükleer savaş senaryoları, savaşlarda nükleer tesislerin hedef alınması gibi olasılıklar çevre sorunların aniden kötü bir hal almasına ve uluslararası toplumu temelden sarsmaya yetecek olasılıklardır. Diğer yandan çevre koşullarındaki olumsuz gelişmeler de devletler arasında gerilimi yükselterek savaşlara sebep olabilecek niteliktedir. Uluslararası toplum kavramı açısından değişmeyen husus, savaşın da uluslararası ilişkiler gerçekliğini düzenleyen bir etmen olarak var olmasıdır.

İklim değişikliğinin doğal kaynaklarda ciddi bir rekabete, kitlesel göçlere ve silahlı çatışmalara yol açacağı yönünde düşünceler mevcuttur (Salehyan, 2008: 315-326). Küresel ısınmanın bugün olmasa bile gelecekte savaş riskini doğurabilecek bir etken olma ihtimali kuvvetlidir. Buhaug, Gledistch ve Theisen (2008) siyasi ve ekonomik istikrarsızlık, sosyal bölünmeler, yoksulluk, eşitsizlik ve göç zorunluluğu gibi sonuçlar doğuracak iklim değişikliğinin devletler içinde ve devletlerarası silahlı çatışmalara yol açabileceğini savunmaktadır. Benzer şekilde Reuveny (2007: 656-673) de iklim değişikliği sorunun özellikle az gelişmiş bölgelerde kitlesel göçlere neden olabileceğini yazmakta, bu gerçeğin de şiddet içeren çatışmalara yol açabileceğinin altını çizmektedir. Örneğin, Gleditsch (2012: 3-9) iklim değişikliği ve şiddet bağlantısını incelediği makalesinde Ruanda ve Darfur'da yaşanan çatışmaların kaynaklarından bir tanesinin çevre koşullarının değişmesi olabileceğini söylemektedir. Özellikle Darfur'da çevre koşullarının değişmesi ile beraber, artan çölleşmenin; kuraklığa, su ve gıda kıtlığına yol açarak iç savaşlara ve etnik temizliğe yol açtığı savunulmaktadır (Salehyan, 2008). Çevre çalışmalarındaki mevcut literatür çevre koşullarındaki olumsuz gelişmelerin daha çok ülke içi çatışmalara, iç savaşlara yol açabileceği üzerine yoğunlaşmıştır. İklim değişikliğinin ileride devletlerarası savaşlara neden olabileceği ise çok uzak bir ihtimal değildir. Bugün Suriye krizi örneğinde olduğu gibi istikrarsızlaşan ve göçe maruz kalan bölgelerde terörizm gibi yeni sorunlar da doğabilmekte, uluslararası toplumun tüm dinamikleri etkilenebilmektedir. İklim değişikliğinin yol açacağı küresel çaptaki tahribatlar iç içe geçmiş birçok yeni sorun üreterek devletlerarasındaki ilişkileri çatışma haline dönüştürebilecek nitelikte gözükmektedir.

Büyük Güçler Yönetimi

Büyük güçler yönetimi kurumu, uluslararası toplum içinde birden fazla büyük gücün birbiri arasında karşılıklı etkileşimini anlatır. Bu etkileşim tüm uluslararası toplumu etkileyebilecek güçtedir. Soğuk Savaş örnek alınır, var olan ABD-Sovyet Rusya ilişkisinin tüm uluslararası topluma yön verdiği savunulabilir. Bull'a (2012: 194-196) göre bu büyük güçler kulübüne üye olmanın belli başlı şartları mevcuttur. Bunlardan önde geleni ilgili devletin üstün

bir askeri güce sahip olmasıdır. Diğer bir önemli husus ise diğer devletler tarafından büyük güçlerin statülerinin tanınması gerektiğidir. Bu tanınmanın özünde, büyük güçlerin çeşitli özel hak ve ödevlerinin olduğunun kabul edilmesi yatar. Küresel uluslararası toplumun pratiğine bakıldığında, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi daimi üyesi devletlerin (Çin, Rusya, ABD, Fransa ve İngiltere) uluslararası güvenliğin tesisinden sorumlu olarak kodifiye edilmiş olmaları büyük güçler yönetimi kurumuna benzemektedir. Ancak, kuram odak noktasına belirli devletler eliyle dizayn edilmemiş, tarihsel süreç içinde kendiliğinden ortaya çıkmış büyük güçleri almaktadır. Bu bakış açısı ile bu büyük güçlerin tarihin akışı içerisinde değişebilmesi olasıdır.

Kısa bir değerlendirme yapılırsa, Soğuk Savaş sonrası dönemde ABD büyük güç olarak sivrilmiştir. Onun 1970'li yıllardan beri istikrarlı bir takipçisi olan Çin özellikle çevre konularında uluslararası toplum içerisinde geniş bir etkiye sahip olarak çeşitli hak ve sorumluluk üstlenmekte ve bir büyük güç rolü üstlenmektedir. Diğer yandan Rusya'nın açık ara bir toparlanma dönemini yaşadığı söylenebilir. Rusya'nın Kırım'ı ilhakı ve Suriye krizine bizzat müdahalesi gibi olaylar büyük güç statüsünü korumak istediğine işaret olarak değerlendirilebilir. Bahsedilen bu üç gücün çevre meselelerinde de kilit rol oynadığı aşikârdır. Rusya'nın Kyoto Protokolünün yürürlüğe girmesindeki rolü ve 2015 Paris Anlaşmasını bir sene sonra imzalaması, ABD ve Çin arasındaki çevre çalışmalarını sekteye uğratan rekabetin yavaş yavaş bir uzlaşmaya dönmesi ve Paris Anlaşması'nın önünü açması önemli safhaları teşkil etmektedir.

Büyük Güçler dengesinin en büyük özelliği uluslararası toplum içindeki güçler dengesi ilkesini gözetmeleri ve herhangi bir gücün ya da odağın uluslararası toplum içinde hegemon güç olarak sivriler kurallar dayatmasını engellemesidir. Bu özelliği çevre çalışmaları açısından değerlendirildiğinde görülecektir ki, büyük güçlerin kendileri arasında var olan dengeler sistemi çevre meselelerine de yansımıştır. Çevre çalışmalarında, en çok emisyon üreten iki ülke olan ABD ile Çin (US Environmental Protection Agency, 2016) arasında yaşanan polemikler bu dengeyi kuran bir örnek olarak görülebilir (Bendini, 2016). Bu kapsamda Çin'in, içlerinde Hindistan, Brezilya gibi güçlü ülkelerin bulunduğu G77 denilen gelişmekte olan ülkelere öncülük etmesi uluslararası toplum içerisinde çevre konusundaki iki büyük gücün yönetimi olarak görülebilir.

Özellikle Kyoto Protokolü sürecinde Çin ve G77 denilen gelişmekte olan ülkeler gelişmiş ülkelerin tarihsel sorumluluklarını vurgulayıp küresel ısınma konusunda taahhütte bulunmama yolunu tercih etmeyi düşünüyordu. Gelişmekte olan bir ülke olarak Çin, enerjiye olan ihtiyacını vurguluyordu. ABD ise Çin ile serbest piyasada olan rekabetini ön planda tutup taahhüt vermeye yanaşmıyordu. Sonuç olarak AB'nin de baskılarına dayanamayan ABD,

gelişmekte olan ülkelerin taahhüt altına alınmaması yönünde onay verdi. 1997 yılında imzaya açılan Kyoto Protokolünü ABD ne imzaladı ne de onayladı. Bu tavrının arkasındaki en büyük neden olarak Çin'e karşı serbest piyasada göreceli üstünlüğünü kaybetmemek olduğu gösterilmektedir. Bu ekonomik rekabet ve sera gazı emisyonlarının kısıtlanması yönündeki anlaşmazlık, ABD ve Çin arasında ilerleyen yıllarda da devam etmiştir (The Guardian, 2012). ABD ve Çin arasında kurulan "ABD – Çin Stratejik ve Ekonomik Diyalog" mekanizması devlet başkanları nezdinde 2009 yılında kuruldu ve iklim değişikliği konuları da bu kapsamda ele alınmaya başlandı (U.S. Department of State, 2016). Bu sürecin de bir meyvesi olarak 2014 yılında devlet başkanları tarafından yapılan ortak bir açıklama ile çevre hususunda göreceli bir uzlaşma olduğu yeni bir döneme giriş yapıldı (The White House Office of the Press Secretary, 2015).

Büyük güçlerin uluslararası toplum içindeki fonksiyonlarından diğer bir tanesi de var olan uluslararası ilişkiler akışına merkezi bir yön tayin etmeleridir (Bull, 2012: 200). Çevre meselelerinde de geline nokta göz önüne alındığında bu büyük güçlerin çevre düzenlemeleri konusunda liderlik yaptığı söylenebilir. Bu kapsamda ABD ve Çin arasında göreceli bir uzlaşımın sağlanması, Paris Anlaşması imzalanırken de Kyoto Protokolü'nde yaşanan sıkıntıların yaşanmamasına olanak sağladı. Bu bağlamda, büyük güçler yönetiminin uluslararası toplum içinde meydana gelen krizleri kontrol altında tutma rolü de işlemiş, 2015 Paris zirvesi geline noktada en geniş katılımlı çevre mutabakatını ortaya çıkarmıştır. Bull'un uluslararası toplumunda büyük güçlerin ittifak ederek problemleri çözme yetisine sahip oldukları vurgusu da (Bull, 2012: 218-20) çevre çalışmalarında yerini bulmuş, sorunlar ile mücadelede sürecin başladığı 20. Yüzyılın ikinci yarısından beri en başarılı noktaya gelinmiştir.

Ancak bu başarılı durum ABD'nin Paris Anlaşması husunda tutum değiştirmesi nedeniyle hassas bir noktaya doğru ilerlemektedir. ABD'nin Trump yönetiminin iş başına gelmesi ile Obama döneminde desteklediği Paris Anlaşması'ndan çekilme yönünde adım atmasının bu anlaşmanın geleceğini tehlikeye sokması büyük güçlerin uluslararası toplumu nasıl yönlendirdiği ve bir bakıma "yönettiği"ni göstermesi açısından oldukça önemlidir. Büyük güçler yönetimi diğer hususlarda olduğu üzere çevre sorunlarında da uluslararası topluma liderlik etmekte aynı zamanda da sorumluluk üstlenmektedirler. Bull'un (1980) da belirttiği üzere büyük güçler uluslararası toplumda düzeni sağlamak adına sorumluluk üstlenmektedirler. Çevre sorunlarının uluslararası toplumda düzeni bozmaya aday sorunlardan olması bu bağlamda ABD'nin üzerine düşen sorumluluğu yerine getirmediği ya da sorunun diğer büyük güçlerce ele alınış biçiminden hoşnut olmadığı anlamına gelmektedir. Bu nedenle ABD'nin Paris İklim Değişikliği Anlaşması'ndan olası bir ayrılığının çevre sorunlarının

yönetiminin uluslararası toplumda ele alınış biçimini değiştirebileceği öngörülebilir.

Ama şurası da önemli bir noktadır ki, büyük güçlerin genel olarak dengeyi gözetmeleri ve toplum içindeki krizleri bertaraf etmek için çaba harcamaları kuramsal olarak beklenen unsurlardır. Pratikte büyük güçlerin bu şekilde davranmadığı da açıktır. Uluslararası toplum içindeki dengeyi tehdit edecek girimlerde bulunmaları, krizleri kontrol altına almayı denemek yerine körüklemeleri, çıkan savaşları bitirmek yerine müdahil olarak galip gelmeyi istemeleri de mümkündür (Bull, 2012: 201). Bu kapsamda çevre meselelerinde büyük güçlerin inisiyatif alarak olumlu yönde geliştirdikleri durumlar, zaman içinde aynı büyük güçler tarafından sekteye de uğratılabilir.

3. İNGİLİZ OKULU'NDA GÜNCEL TARTIŞMALAR VE ÇEVRE SORUNLARI

Uluslararası ilişkilerde çevre sorunlarının ele alınışındaki temel sorun, yukarıda da belirtildiği üzere devlet egemenliğinin dokunulmazlığı ve çevre sorunlarının sınır aşan sorunlar olması arasındaki gerilimdir. Uluslararası çevre sorunları ise özünde devletlerarası işbirliğini gerektiren sorunlardır. Buna ek olarak, devletlerin ulusal çıkarları, onların uluslararası politikada normatif kararlar almalarının önünde büyük bir engeldir. Ana akım uluslararası ilişkiler düşüncesine göre devletler çıkarlarını maksimize etmek üzerine hareket ederler ve bu nedenle, uluslararası toplumun tamamının yararına olacak politik kararlar için kendi ulusal çıkarlarını korumaktan çoğunlukla vazgeçmezler. Başka bir deyişle devletler arasında işbirliği, uluslararası ilişkilerin doğası gereği pragmatik, geçici ve ulusal çıkar temellidir. Uluslararası çevre sorunları gibi normatif, uzun süreli ve ulusal çıkardan çok uluslararası toplumun bekasını ilgilendiren konularda devletlerarası işbirliği sorunlu bir konudur.

Ancak aşağıda da değinileceği üzere, uluslararası ilişkilerin değişmez gerçekliği gibi görünen ve çevre sorunlarının yönetilmesinde büyük bir engel olarak ortaya çıkan bu gerilim İngiliz Okulu gibi ana akım olarak nitelendirilebilecek bir teori kapsamında dahi tartışmaya açılabilir. Özellikle işbirliği, insani güvenlik ve sürdürülebilir kalkınma gibi kavramlar her ne kadar günümüz uluslararası ilişkiler gerçekliğine zıt gibi görünseler de, ana akım teoriler içerisinde bile tartışılabilir ve günümüz küresel uluslararası toplumunun sorunlarını yönetmede ve çözümede birer kavramsal araç olarak ele alınabilirler.

Çoğulcu/Dayanışmacı Uluslararası Toplum ve İşbirliği

Çoğulculuk ile dayanışmacılık arasındaki tartışma temelde egemenlik ve insani müdahale arasındaki gerilime dayanmaktadır. Vincent'in (1995) de belirttiği üzere devletlerin temel insan haklarına saygı göstermediği durumlarda

uluslararası toplumun nasıl bir tutum izleyeceği başlı başına bir tartışma konusudur. Bir tarafta devlet egemenliğinin dokunulmazlığı müdahalenin her türlüünü yasaklarken öte yanda devletlerin vatandaşlarına karşı sorumluluğu ve uluslararası toplumun insan haklarını bir norm olarak ele almasından ileri gelen mesuliyeti bu temel hakları hiçe sayan devletlere müdahale edilmesi gerekliliğini gündeme getirmektedir. Dolayısıyla yaşam ve iâşe hakkı gibi temel insan haklarının çiğnendiği noktada uluslararası toplum devlet egemenliğinin dokunulmazlığından hareketle müdahale etmemeli midir yoksa insan haklarının bir norm olmasından hareketle müdahale etmeli midir? Bu soru çoğulculuk dayanışmacılık tartışmasının odak noktasında durmaktadır. Dayanışmacılar insan haklarının norm olarak yerleşmesinden türü müdahaleyi savunurken, çoğulcular devlet egemenliğine her türlü müdahalenin düzeni bozacağı kaygısıyla müdahale etmemeyi savunmaktadırlar.

Bu tartışmanın temelde çevre sorunları ile ilgisi çevrenin korunmasının bir insan hakkı olarak ele alınabilecek bir konu olmasından ileri gelmektedir. Dahası uluslararası çevre normlarının Birleşmiş Milletler çevre toplantılarında devletlerin egemenliğine kökten dokunmamakla birlikte devletleri sınırları dışındaki çevresel bozulma konusunda sorumlu tutması yönünde evrilmesi İngiliz Okulu'nun çoğulcu-dayanışmacı uluslararası toplum tartışmasıyla yakından ilişkilidir. Bernstein'in (2013: 141-142) da öne sürdüğü gibi devletlerin Birleşmiş Milletler toplantılarında üzerinde uzlaştığı normlar sıra uygulamaya geldiğinde çoğulculukla devlet egemenliğinin dokunulmazlığı öne sürülerek göz ardı edilmektedir. Bir başka ifade ile çevre sorunlarının yönetimi genel bir kural olarak uzlaşma ve karşılıklı ödün ile anlaşma üzerinden ilerlerken devlet egemenliği söz konusu olduğunda uzlaşma yerini çelişkiye bırakmaktadır. Dayanışmacılık-çoğulculuk tartışması perspektifinden bakıldığında çevrenin korunması bir insan hakkı olarak ele alındığında devletler bu insan hakkının korunması konusunda işbirliği mi yapmalıdırlar yoksa egemenliğin dokunulmazlığı ilkesi çerçevesinde bir insan hakları olarak çevrenin korunması ikinci planda mı kalmalıdır?

Günümüz uluslararası toplumu da temelde çoğulcu prensipler üzerine kurulmuştur. Dışlayıcı ve mutlak egemenlik anlayışı nedeniyle müdahalenin her biçimi yasaklanmıştır. Çevre sorunlarını anlamakta ve çözmekte kilit önemde olan işbirliği ise çoğulcu uluslararası toplumun yapısı ile çelişmektedir. Ulusal çıkarın ön planda olduğu ve devletlerin toprakları ve halkları üzerindeki egemenliğinin sınırsız olduğu bir noktada uluslararası toplumun tamamını ilgilendiren konularda nasıl işbirliği sağlanabilir sorusu, İngiliz Okulu'ndaki çoğulculuk-dayanışmacılık tartışmasının odak noktalarından birini oluşturmaktadır. Uluslararası çevre sorunları doğası gereği tek bir devletin girişimiyle veyahut devletlerin ayrı ayrı perspektifler geliştirerek çözebilecekleri

sorunlar değildir. Bu nedenle bu sorunların çözümünde işbirliği yapılmasının gerekliliği kaçınılmazdır. Ancak uluslararası toplum, teorik olarak, dayanışmacı ve çoğulcu yaklaşımlar bağlamında işbirliği konusunda ayrılmaktadır.

Aslına bakılırsa, çoğulcu yapıdaki uluslararası toplum teorisi ve pratiği işbirliğini tamamen dışlamaz. Uluslararası toplum zaten ortak çıkar ve hedefler üzerine kurulmuştur. Bull'a göre (1985) devletlerin asgari düzeyde bir düzen sağlamasındaki ana hedef, uluslararası toplumun amaçlarını gerçekleştirmektir. Her toplumda olduğu gibi uluslararası toplumun da amaçları mevcuttur. Bu amaçlar arasında uluslararası toplumun ve onu oluşturan üyelerin bekalarını sağlamak olduğu gibi şiddetin azaltılması ve kamu yararının sağlanması da vardır. Dolayısıyla uluslararası çevre sorunları uluslararası toplumun tamamına zarar verdiğinden, hatta ve hatta bazı devletlerin varlığını tehlikeye attığından, uluslararası toplumun bu sorunları ele alması onun yararındır. Yine Bull'un (1985: 70) belirttiği gibi uluslararası toplumda kurallar sadece devletlerin bir arada yaşamasını kapsamazlar, aynı zamanda daha geniş hedefleri de tanımlarlar ve gerçekleştirilmelerine aracı olurlar. Yani realizmin iddia ettiğinin aksine İngiliz Okulu'nun çoğulcu uluslararası toplum anlayışı uluslararası ilişkileri bir devletin kazancının diğerinin kaybı olduğu bir oyun olarak nitelmez. Her ne kadar çoğulcu uluslararası toplum anlayışı devlet egemenliğinin dokunulmazlığının uluslararası toplumun bekasında kilit rol oynadığını ileri sürse de, bu açıdan bakıldığında çoğulcu bir uluslararası toplumda dahi uluslararası çevre sorunlarının çözümünde işbirliği gerçekleşebilir.

Örneğin Williams (2005: 19-27) çoğulcu bir uluslararası toplumun etik olarak da arzu edilebilir olduğunu, çünkü devletlerin birbirlerinden ayrı olmasının birçok uluslararası örgüt ve normun doğmasında etkili olduğunu iddia etmektedir. Williams'a göre bu uluslararası örgütlerin ve normların işlerliklerinin devam edebilmeleri için çoğulcu uluslararası toplum devam etmelidir. Bu noktadan bakıldığında gerçekten de uluslararası çevre sorunlarının uluslararası toplum içerisinde genelde çoğulcu bir yaklaşım ile ele alındığını görmekteyiz. Diplomatik konferanslar ve devlet egemenliğinin dokunulmazlığı ilkesi üzerine kurulmuş olan Birleşmiş Milletler, bu sorunların çözümünde ana adres olmaya devam etmektedir. Öte yandan Barnett'in de belirttiği üzere kısa vadede çevre sorunları devletlerarası çatışmadan çok devlet içi çatışmalara yol açmakta (Barnett, 2003: 10). Bu nedenle uluslararası toplumun çoğulcu bir düzlemde işbirliği arayışı bu bağlamda çok da anlamsız değildir. Neticede işbirliği, çoğulcu uluslararası topluma yabancı bir kavram değil ancak işbirliğinin yürütülmesi ve ele alınış biçimi çoğulcu uluslararası toplumda daha minimal olurken, dayanışmacı uluslararası toplumda daha yoğundur.

Çoğulcu bir uluslararası toplumun işbirliğini sağlama konusunda kısıtlı olduğu temel nokta, neorealizmde bulunan yerel/uluslararası ayırımına benzer bir biçimde, devlet egemenliğine atfettiği büyük önemdir (Paterson, 1996: 73). Nasıl ki neorealist teori devletlerin tamamını yerel farklılıkları göz ardı ederek aynı kabul etmekte ise, çoğulcu uluslararası toplum da devletlerin egemenlik alanlarının uluslararası toplumun temel dinamiklerinin konusu haline gelmesinde isteksizdir. Çünkü bir kere devlet egemenliğine dokunulmaya başlandı mı, uluslararası toplumun düzeni tehlikeye atılmış olur (Bull, 1971). Dayanışmacı bir uluslararası toplum versiyonu ise, uluslararası toplumda düzenin meşruiyet ile yakından ilişkide olduğunu kabul etmektedir. Bu bir devletin vatandaşlarının haklarını ihlal ettiği noktada meşruiyetini kaybettiği anlamına gelmektedir. Meşruiyetini kaybeden devletler/hükümetler ise uluslararası toplumda düzene zarar vermektedir (Vincent, 1995: 90-91). Bu nedenle devletlerin meşruiyetini korumak aynı zamanda uluslararası toplumda düzenin korunmasına da katkıda bulunmaktadır.

Uluslararası toplumda dayanışmacı görüşü savunanların aldığı bu tutum aslında çoğunlukla insan hakları çerçevesi ile sınırlıdır. Ancak Buzan'ın da (2014: 84) dikkat çektiği üzere dayanışmacı bir uluslararası toplum sadece insan haklarını değil aynı zamanda çevre sorunlarından küresel ekonomiye geniş bir yelpazede uluslararası toplumun sorunlarını kapsama kapasitesine sahiptir. Bu noktadan hareketle dayanışmacı bir uluslararası toplumun uluslararası çevre sorunlarının ele alınışında kilit öneme sahip işbirliğinde daha başarılı olabileceği iddia edilebilir. Çünkü dayanışmacı bir uluslararası toplum anlayışı düzeni korumanın insanlığa ait belli standartların uluslararası toplumun temel normları olarak kabul edilmesinin önemini vurgular. Çevre sorunları gibi toplumun bekasını ilgilendiren sorunlarda da bu standartlar dahilinde işbirliği, devlet egemenliğine bakılmaksızın elzem olarak nitelendirilebilir.

Uluslararası toplumda çevre sorunlarının ele alınışı kronolojik olarak incelendiğinde de çoğulculuktan dayanışmacılığa doğru bir eğilim olduğu söylenebilir. Örneğin 1972'de Stockholm'de toplanan Birleşmiş Milletler Beşeri Çevre konferansının nihai metninin 21. maddesine göre devletler kendi kaynakları üzerinde tam egemenlik haklarına sahiplerdir ve bu hakkı başka devletlere çevresel zarar vermedikleri takdirde istedikleri gibi kullanabilirler. Ancak Paris Anlaşması'na baktığımızda bu devlet egemenliğini ön plana alan anlayışın tamamen yok olmamakla birlikte azaldığını görmekteyiz. Paris Anlaşması'nın giriş kısmında iklim değişikliği tüm insanlığın ortak sorunu olarak tanımlanmıştır ve bu anlaşmaya taraf devletlerin bir insan hakkı olarak çevreyi korumayı kabullendiği belirtilmiştir. İki anlaşma karşılaştırıldığında açıkça görülmektedir ki çevre sorunlarını devletler arası işbirliği ile çözmede uluslararası toplum devlet egemenliğinin dokunulmazlığının temel norm olarak

kabul edildiği bir yapıdan çevre sorunlarının insanlığın ortak sorunu olduğunu vurgulayan bir yapıya doğru değişim göstermiştir.

Özetle, çoğulcu uluslararası toplum anlayışı ve pratiği devletler arası işbirliğini tamamen reddetmezken, uluslararası toplumun tamamının çıkarına olan çevre sorunlarının çözümü gibi konularda dayanışmacı uluslararası toplum anlayışının ve pratiğinin daha olumlu sonuçlar verebileceği söylenebilir. Bunun temel nedeni dayanışmacı uluslararası toplumun dayanak noktası olarak ortak normları ele almasıdır. Çoğulcu uluslararası toplum pratiği ise devlet egemenliğini temel norm olarak ele aldığından böyle bir uluslararası toplumda işbirliğinin çözüm odaklılık seviyesi daha kısıtlı olarak değerlendirilebilir.

Dünya Toplumunu Kavramı ve İnsani Güvenlik

İngiliz Okulu'nun uluslararası ilişkilere bakışını diğer teori ekollerinden farklılaştıran belki de en önemli özellik, okula mensup düşünürlerin ontolojik çoğulculuğu benimsemeleridir. Bunun anlamı, uluslararası ilişkileri sadece devletlerarası bir sistem ya da toplum olarak tanımlayıp diğer politik yapılanmaları dışlamamalarıdır. Yani uluslararası ilişkilerin politik örgütlenme biçimi tarihin herhangi bir noktasında uluslararası sistem, uluslararası toplum ve dünya toplumunu işaret edebilir ancak arka planda kalan politik örgütlenmeler hiç bir zaman tamamen yok olmazlar. Günümüzde uluslararası ilişkilerin politik yapısı şüphesiz tüm küreye nüfuz etmiş bir uluslararası toplumdur. Dolayısıyla devletler temel aktörlerdir ve onların arasındaki ilişki dinamiklerinden ve pratiklerinden doğan kural ve kurumlar uluslararası ilişkilerin temel işleyişini oluştururlar. Başka bir ifade ile uluslararası alan devlet dışı aktörlere yasal ve pratik olarak mümkün olduğunca kapatılmıştır. Günümüz uluslararası toplumunun üyeleri sadece ve sadece devletlerdir. Fakat insanlar arası paylaşılan değer ve çıkarlar, yani dünya toplumunun nüvesi, çağdaş uluslararası ilişkilerde de vardır.

Uluslararası ilişkiler geçmişte de olduğu gibi farklı politik örgütlenme biçimlerine sahne olabilir. Özellikle dünya toplumu biçiminde bir politik örgütlenme, İngiliz Okulu'nda genelde uluslararası toplumun sonu olarak kabul edilir. Dünya toplumu en kısa tanımı ile uluslararası ilişkilerin devletlerin ortak kurum ve kuralları vasıtası ile şekillendiği değil, insanların ve insan gruplarının ilişkilerinin bir ürünü olan kural ve kurumlar ile belirlendiği bir durumu işaret eder. Uluslararası ilişkiler bir dünya toplumu olarak örgütlendiğinde, devletlerin paylaştığı çıkar ve değerler değil, insanların ve insan gruplarının paylaştığı çıkar ve değerler, devletler birer aktör olsun olmasın, uluslararası ilişkilerin belirleyici unsurları olurlar. Bu tarz bir politik örgütlenmede devletler tüm insanlığın ortak çıkar ve değerlerini hâkim kılmada birer aktör olarak var olmaya devam

edebileceği gibi tamamen ortadan kalkarak ya da tek bir dünya devleti biçiminde örgütlenerek varlıklarını yine aynı amaca hizmet edecek biçimde sürdürebilirler.

İngiliz Okulu içerisinde bu üç temel uluslararası ilişkiler boyutunun ne biçimde birbirleri ile ilişkili oldukları oldukça tartışmalı bir konudur. Kimi yazarlar (Bull, 1985; Buzan, 2004a; Williams, 2005; Ralph, 2007) sistemin topluma, toplumun da dünya toplumuna dönüştüğü ilerlemeci bir uluslararası ilişkiler görüşünü savunurlarken; kimileri de (Tepeciklioğlu, 2016; Wight, 1991) bu üçü arasındaki ilişkinin daimi bir geçişkenlik içerisinde bulunduğunu ve tarihin farklı dönemlerinde uluslararası ilişkilerin değişik politik örgütlenmelere sahne olduğunu iddia etmektedirler. Her iki durumda da bu görüş uluslararası toplum her ne kadar günümüzün başat örgütlenme biçimi olsa da, uluslararası ilişkilerin insanların çıkar ve değerleri temelinde yeniden şekillenen bir politik yapıya da sahne olabileceğini göstermektedir. Yani dünya toplumu uluslararası ilişkilerde uluslararası toplum ve uluslararası sistemden baskın bir konuma geçebilir.

Dünya toplumu kavramı ve olgusu ile uluslararası çevre sorunları özellikle insani güvenlik bağlamında yakından ilişkilidir. İnsani güvenlik, özellikle Soğuk Savaş sonrası ortaya çıkan yeni tehditlere uluslararası sistemin mevcut yapısı ile cevap vermesinin sıkıntılarını ortaya koymak amacıyla ileri sürülmüş bir kavramdır. İnsani güvenlik kavramı basitçe, güvenliğin referans aldığı ana aktörün devletten bireye doğru değişmesinin gerekliliğini vurgular. Başka bir deyişle güvenlik için alınan her önlem devlete değil insana odaklanmalıdır. Özellikle küreselleşme nedeniyle uluslararası toplumun karşı karşıya kaldığı yeni tehditlerle başa çıkmanın en iyi yolu bireyin güvenleştirilmesidir (Acharya, 2013: 29). Çünkü klasik güvenlik anlayışının sunduğu perspektif günümüz uluslararası ilişkilerindeki tehditleri anlamak ve bertaraf etmek açısından yetersizdir. İnsani güvenlik kavramı aynı zamanda askeri olarak ele alınamayacak tehlikeleri de içerir. Buna göre asıl amaç bireyin şiddetin ve zararın her türlüşünden korunmasıdır (Hubert, 2004).

Her ne kadar insani güvenlik kavramının analitik olarak uluslararası ilişkiler çalışmalarına katkısının oldukça sınırlı olduğu ve devletin bir güvenlik sağlama aracı olmaktan çıkarılmasının daha büyük sorunlara yol açacağı literatürde savunulan bir görüş olsa da (Buzan, 2004b: 370), bu kavram özellikle çevre sorunlarının anlaşılması ve çözümü açısından önem taşımaktadır. Çevre sorunları, genel olarak, bir kaç temel biçimde insani güvenliği tehdit etmektedir. Örneğin iklim değişikliğinin yarattığı başlıca sorun insanların refah seviyelerini düşürmektir. Bunun sonucunda insanlar belirli yaşam standartlarını devam ettiremeyerek göçe zorlanabilirler. Dahası deniz seviyesinin yükselmesi, buzulların erimesi ve erozyon yiyecek kaynaklarını yok etme riski taşımaktadır. Bu tehditlerin gerçekleşmesi aynı zamanda temiz suya ulaşımı da

sınırlandırabilir. Bu nedenle gelecekte devletler altyapı hizmetlerini sunmakta yetersiz kalıp birer “başarısız devlet”e dönüşme riski ile karşı karşıyadırlar. Yine iklim değişikliğinin ve çevresel bozulmanın bir sonucu olarak fakirlik artmaktadır (Barnett ve Adger, 2007: 643, 651).

Çevresel bozulmanın, iklim değişikliğinin ve de sera gazı salınımının artmasının yakın gelecekte devletlerarası bir savaş ya da çatışmaya yol açma olasılığı düşük olarak görülmektedir (Barnett, 2003: 10). Aslında çevresel değişimin ya da bozulmanın devletlerarası sert çatışmalara yol açabileceği iddiası kimi zaman geleneksel güvenlik anlayışının bir uzantısı olarak da değerlendirilmektedir (Vogler, 2014b: 353-354). Belirtildiği üzere uluslararası çevre sorunlarının asıl tehdit ettiği insanlar ve insani güvenlidir. Ancak günümüz uluslararası ilişkileri bir uluslararası toplum olduğu için, insani güvenlik ikinci plandadır. Başka bir ifade ile uluslararası toplumda aslolan devletlerin güvenliğidir. Bu nedenle insani güvenliğin ele alınış şeklinin ne derece sağlıklı olabileceği meçhuldür.

Dünya toplumu bir politik örgütlenme biçimi olarak uluslararası toplumdan daha görünür ve etkin olması halinde devletlere ne derece ihtiyaç olacağı ya da devletlerin fonksiyonlarının ne olacağı tartışmalıdır. Uluslararası çevre sorunları gibi devletlerin değil insanların sorunu olan konularda devletlerin işlevlerinin minimize olduğu dünya toplumu gibi bir politik örgütlenme biçiminin uluslararası ilişkilerin ana karakterini oluşturması daha anlamlı olabilir. Öte yandan dünya toplumu devletlerarasındaki kurumlardan ziyade insanlar arasında kurulmuş kurumlardan oluşacağından bu sorunları ele almada daha efektif bir uluslararası ilişkiler görülebilir. Çünkü teorik olarak dünya toplumunun kurumları devletlerin ortak çıkar ve değerleri üzerine değil insanların ortak çıkar ve değerleri üzerine kurulmuşlardır. Dolayısıyla, çevrenin korunması ve çevresel bozulmanın önlenmesi, sürdürülebilir kalkınma ve doğayla barışık yaşama gibi değerler devletler arasında değil insanlar arasında paylaşılan değerler olduğundan dünya toplumunun bu sorunların çözümünde uluslararası toplumun önüne geçmesi hem teorik hem de pratik olarak daha fazla açılım getirebilir. Alexander von Humbolt’un da dediği gibi doğa birleşik bir yaşam ağıdır. Bu nedenle insanlar arasında paylaşılan değer ve çıkarlar uluslararası ilişkilere hakim olmaya yakınsadığı noktada uluslararası çevre sorunlarının çözümü o derece kolaylaşır.

Uluslararası Toplumun Genişlemesi ve Sürdürülebilir Kalkınma

İngiliz Okulu’na göre içinde yaşadığımız uluslararası toplum Avrupa uluslararası toplumundan dünyanın geri kalanına yayılmıştır (Bull ve Watson, 1984). Başka bir deyişle günümüz uluslararası toplumu, Avrupa devletler sisteminin kürenin geri kalanına genişlemesi sonucu meydana gelmiştir. Ancak

bu görüş çoğunlukla Avrupa merkezci olması bakımından eleştirilmektedir. Bull ve Watson'a (1984) göre Avrupa devletler sistemi ve onun egemenlik anlayışı, diplomasi, uluslararası hukuk, güçler dengesi ve büyük güçler yönetimi gibi kurumları küresel uluslararası toplum için birer örnek oluşturmuş ve bu gelişmiş uluslararası toplum dünyanın geri kalanında kabul görmüştür. Özellikle Avrupa uluslararası toplumunun dünyanın kolonizasyon süreci ile genişlemesi, çağdaş uluslararası toplumun standartlarının oluşması açısından önem taşımaktadır.

Avrupa uluslararası toplumunun genişlemesinin bu şekilde bir incelemesi doğal olarak yoğun biçimde eleştirilmektedir. Bu eleştirilerden birincisi bu görüşün dünyanın geri kalanında genişleme sırasında var olan politik yapıları göz ardı etmesidir. Örneğin Pella (2015) Batı Afrika'da Avrupa devletleri ile herhangi bir ilişki kurulmadan önce bulunan uluslararası toplumun, Bull ve Watson'ın (1984) ortaya koyduğu analitik düzlemde bir yere oturmadığını belirtmektedir. Yani Avrupa devletler sistemi dünyanın geri kalanına yayılmadan önce de bu bölgelerde çeşitli politik yapılar toplumsal, sistemik ya da dünya toplumu düzeylerinde bulunuyordu (Ejdus, 2014). Bu durumun başlıca sebebi klasik İngiliz Okulu düşüncesinin Avrupa merkezçiliğidir. İngiliz Okulu düşüncesinin incelemesine göre Avrupa uluslararası toplumunun dünyanın geri kalanına yayılması tek yönlüdür ve bu yeni sunulan standartları, diğer bölgelerde var olan devletlerin kabul etmesinden ibarettir.

Genişleme incelemelerine getirilen ikinci eleştiri ise Bull ve Watson'ın konuyu ele alış biçiminin Avrupa devletler sisteminin yayılmasının vahşi ve şiddet dolu doğasını göz ardı etmesinden kaynaklanmaktadır. Halliday (2009: 18) ve Keene (2002) gibi yazarlar, kolonizasyon sürecinin getirdiği yıkım, sömürü ve vahşetin İngiliz Okulu düşüncesinde kendisine çok az yer bulabildiğini iddia etmektedirler. Her ne kadar Avrupa değerleri ve kurumları birer norm olarak günümüz uluslararası toplumunun belirleyici unsurları olsalar dahi, onların bu konuma gelmeleri gönüllülükten ziyade zorunluluk ile mümkün olmuştur. Günümüzde dünya politikasını incelemede önemli bir perspektif sunan Güney-Kuzey ayrımı da Avrupa devletler sisteminin yayılmasının bir neticesidir. Kolonizasyon süreci ile dünyanın geri kalanını kendisine bağlayıp zayıflatan Avrupa devletleri, bu bölgelerden çekildiğinde aslında uluslararası toplum teorisinin tüm devletleri egemenlik ve kurumlara katılım bağlamında eşit gördüğü bir politik yapının aksine, ekonomik ve gelişmişlik olarak arasında büyük fark bulunan iki farklı dünyayı geride bırakmışlardır.

Avrupa devletler sisteminin dünyanın geri kalanına yayılmasının yol açtığı ekonomik ve siyasi eşitsizlik, uluslararası çevre sorunlarının ele alınmasında da kendini göstermektedir. Örneğin Paris İklim Değişikliği Konferansı'ndaki en önemli tartışma konularından birisi, gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülkelere sera gazı salınımlarının sınırlandırılması için finansal destek talebinde

bulunması olmuştur. Benzer biçimde 2009 yılında Kopenhag'da toplanan konferansta gelişmekte olan devletlerin en çok üzerinde durdukları konu, sağlanacak finansal desteğin güvence altına alınmasıydı. Belki de Kopenhag Konferansı'nın bir anlaşmaya dönüşmemesinin en önemli sebeplerinden biri bu finansal konulardaki anlaşmazlık olarak gösterilebilir. Paris Konferansı'nın nihai anlaşma metnindeki "ortak hedef – farklı yaklaşımlar", -ülkelerin gelişmişlik düzeyleri farklı olduğundan sera gazı salınımını kısıtlamada farklı yaklaşımlar geliştirmesi- vurgusunun ana sebeplerinden biri de yine Kuzey ile Güney ülkeleri arasındaki ekonomik uçurum olarak gösterilebilir.

İklim değişikliklerinden ve çevresel bozulmadan farklı devletlerin farklı biçimlerde etkilendiği açıktır. Örneğin gelir adaletsizliği bulunan ülkelerde iklim değişikliğinin şiddet içeren çatışmalara dönüşme olasılığı daha yüksek olarak değerlendirilmektedir. Yine bazı devletler için iklim değişikliğine karşı alınacak önlemler sadece bir uyum problemi iken, küçük devletler için bu bir ölüm kalım meselesi olabilir (Barnett, 2003: 9-14). Başka bir perspektiften bakıldığında, Avrupa genişlemesi nedeniyle gelişmekte geri kalmış ülkeler, bir an önce elde bulunan kaynakları en efektif biçimde kullanarak gelişmişlik düzeylerini arttırmak ve maksimum ekonomik fayda elde etmek istemektedirler. Dahası çevresel bozulmanın çatışmaya yol açmasının en önemli nedeni ekonomide ve sosyal sistemlerde yaşanan değişikliklerden kaynaklanmaktadır (Barnett ve Adger, 2007: 640). Bu noktada sürdürülebilir kalkınma kavramı büyük önem arz etmektedir.

Sürdürülebilir kalkınma üç temel bileşenden oluşmaktadır. Bunlar ekolojik süreçlerin muhafazası, kaynakların sürdürülebilir biçimde kullanılması ve bio-çeşitliliğin korunmasıdır. Başka bir deyişle sürdürülebilir kalkınma bugünün ihtiyaçlarını gelecek neslin ihtiyaçlarını karşılama kapasitesine zarar vermeden karşılayabilmek olarak tanımlanabilir (Griffits ve O'Callaghan, 2002: 304-305). Ancak kolayca görülebileceği üzere, sürdürülebilir kalkınma kavramı gelişmekte olan ülkelerin bir an önce kalkınma hedefleri ile çelişmektedir. Yani Avrupa devletler sisteminin genişlemesi sonucu dünyada derinleşmiş eşitsizlik, sürdürülebilir kalkınma gibi çevre sorunlarının yönetilmesinde kilit öneme sahip bir yöntemi işlevsizleştirebilir.

Çevre sorunlarının sosyo-ekonomik boyutu hakkında ana akım uluslararası ilişkiler teorilerinin verebileceği yanıtlar çok kısıtlıdır. Buna İngiliz Okulu teorisi de dahildir. Ancak İngiliz Okulu'ndaki uluslararası toplumun küreselleşmesi tartışması, özellikle sürdürülebilir kalkınmanın nasıl uygulanacağı ve Güney-Kuzey ayrımının ortaya çıkış sebepleri bağlamında katkı sunabilir. Eğer Avrupa değer ve kurumlarının dünyanın geri kalanına nasıl yayılıp günümüz uluslararası ilişkilerini nasıl şekillendirdiği içerdiği şiddet ve sosyo-ekonomik tahribat da göz

önüne alınarak yeniden yorumlanırsa, günümüz uluslararası toplumunun çevre sorunlarına yaklaşımı daha iyi açıklanabilir.

3. SONUÇ

Bu çalışmada İngiliz Okulu teorisinin uluslararası çevre sorunlarını anlamada/açıklamada ne gibi katkıları olabileceği tartışılmıştır. Çalışma özellikle İngiliz Okulu'nun uluslararası toplum, dayanışmacılık çoğulculuk, dünya toplumu ve uluslararası toplumun genişlemesi kavramlarına odaklanmıştır. Uluslararası toplum kavramı çerçevesinde yapılan tartışma göstermiştir ki, devletler, çevre sorunlarını üyesi oldukları toplumun bir sorunu olarak ele almakta, ortak çalışma ve kurallar vasıtasıyla kurdukları kurumlar aracılığıyla çözmeye çalışmaktadır. Uluslararası ilişkilerde çevre sorunlarının ele alınış ve yönetiliş biçimi İngiliz Okulu'nun tanımladığı kurumların bu sorunları anlamada ve açıklamada katkı sunabileceğine işaret etmektedir. Çevre sorunlarının yol açtığı göç, ekonomik sıkıntılar, hastalıklar, şiddete varan çatışmalar gibi birçok sorun da uluslararası toplum çalışmalarının odak noktası olan düzeni tehdit eder niteliktedir. Örneğin sıcaklık artışı gelecekte şiddet içeren çatışma riskleri ile doğrudan bağlantılıdır. Yine buzulların erimesi kaynaklı deniz seviyesinin yükselmesi kitlesel göçlere yol açabilir. Yapılan bilimsel çalışmalarda eğer yeterli önlemler alınmaz ise 2099 yılında küresel ısınmanın ortalamasının 6.4 derece üstüne çıkabileceği ve deniz seviyesinin 59 cm yükselebileceği senaryolar dâhilindedir (IPCC – 4th Assesment Report).

İngiliz Okulu teorisinin tanımladığı uluslararası toplumun kurumları ile uluslararası çevre sorunları iki yönlü bir ilişki içerisindedirler. Bir yandan kurumlar içerisinde ele alınan sorunlar uluslararası toplumun pratikleri çerçevesinde çözüme kavuşturulmaya çalışılırken, öte yandan çevre sorunlarının devletlerin sınırlarını aşan, ortak çalışma gerektiren bir yapıya sahip olması, uluslararası toplumun da gelişimine ve kurumsal işleyişine katkı sunmaktadır. Diploması ve uluslararası hukuk gibi kurumlar çevre meselelerine bir zemin oluşturmakta, büyük güçler yönetimi ve güçler dengesi çevre sorunlarına yaklaşımı ana hatları ile yönlendirmekte, savaş da bir kurum olarak çevre sorunlarının bir sonucu olabilmektedir. Başka bir deyişle çevre sorunları ile mücadele sürecinin pratiği uluslararası toplumun kuramsal tanımlaması ile uyuşmakta, kurumlarının işlerliği içinde vücut bulmaktadır.

Çevre meselelerinin ele alınış biçimi ise uluslararası toplumda, uluslararası örgütlerin güçlenmesini, yapılan birçok anlaşma ile uluslararası hukukun gelişimini ve sürdürülen bilgi alışverişi ve müzakere yöntemleri ile diplomasinin kuvvetlenmesini sağladığı gözlemlenmektedir. Çevre çalışmalarında da kurumsal bir düşünce sistemine atıflarda bulunulması, uluslararası toplum kurumları ile çevre çalışmalarının bağdaştırılabileceğinin bir diğer göstergesidir (Barnett ve

Adger, 2007). İngiliz Okulu teorisinde “ikincil kurum” olarak adlandırılan uluslararası örgütler aynı kapsamda örnek gösterilebilir. Kısacası, uluslararası toplumun kurumlarının çevre çalışmalarında kullanılabilir şablonlar olduğu iddiası sadece İngiliz Okulu’nun değil, çevre ile ilgili literatürün de ihtiyaç duyduğu bir öneri olarak gözükmemektedir.

Uluslararası toplumun kurumları ile çevre konularının bağdaştırılması hakkında vurgulanabilecek diğer bir nokta, neden sonuç ilişkilerinin karmaşık bir yapıda tersine işleyebilmesidir. Kurumların kuramsal anlatısı ile çevre sorunlarının pratikteki yansımaları tersine bir etkileşim içerisinde olabilir. Uluslararası toplumun kurumlarının işlemesi her zaman çevre meselelerinde olumlu yönde doğrusal gelişmelerin olacağı manasına gelmez. Örneğin büyük güçlerin çıkar çatışmaları, birbirlerinin gelişmişlik oranları arasındaki rekabet, küresel anlamda öncü rol isteme yarışı gibi nedenler çevre sorunlarıyla mücadeleye ket vurabilecek niteliktedir. Çevre sorunlarının ileride savaflara ya da şiddet içeren çatışmalara yol açma ihtimali, uluslararası toplumu ortak hedeflerde uzlaşmaya yöneltip çevre sorunlarını çözmede kolaylaştırıcı rol oynayabilir. Aynı zamanda uluslararası ilişkilerin dinamikleri içinde uluslararası toplumun üreteceği savaflar birçok yeni çevre problemini de peşinden getirebilir. Güçler dengesi kurumu göz önüne alındığında ise, uluslararası toplum içinde tek denge unsurunun çevre olmaması, ekonomik ve siyasal anlamda çıkarları zedelenen ülkelerin çevre sorunlarına katkıda isteksiz ya da engelleyici olmasına yol açabilecektir. Kısacası işleyen bir uluslararası toplumun varlığı çevre meselelerin her zaman işbirliği içinde yürütüleceği anlamına gelmez. Ancak, bu denklemde açık olan nokta, çevre ile ilgili uluslararası ilişkilerde yürütülen süreçlerin anlaşılması ve açıklanması için uluslararası toplum kurumlarının bir şablon sunabildiğidir.

Unutulmamalıdır ki, İngiliz Okulu sadece uluslararası toplum ile tüm uluslararası ilişkileri açıklamamakta, çoğulcu bir yaklaşımla uluslararası sistem, uluslararası toplum ve dünya toplumu üçlemesini birlikte kullanarak analizler yapmaktadır. Dolayısıyla İngiliz Okulu içerisinde yapılan diğer teorik tartışmalar da uluslararası çevre sorunlarının incelenmesinde çeşitli katkılar sağlayabilir. Özellikle çevresel bozulmanın ve iklim değişikliğinin getirdiği gelişmelere normatif anlamda yanıtlar vermede bu kavramlar fayda sağlayabilir. Örneğin daha dayanışmacı bir uluslararası toplum yapısının çevre sorunlarını bir ortak değer olarak uluslararası topluma sunması, bu sorunların ele alınış biçimini kökten değiştirebilir. Yine insanlar arasında paylaşılan değerlerin devletler arasında paylaşılanlara nazaran ön planda olduğu uluslararası ilişkiler boyutu olan dünya toplumu güçlendiği ölçüde, çevre sorunlarının çözümünde yeni perspektifler getirebilir. Bunlara ek olarak Avrupa merkezli uluslararası toplumun dünyanın geri kalanına nasıl yayıldığına nasıl incelendiği çalışmalar,

İngiliz Okulu teorisinin katkıları ile çevre sorunlarının kökenlerinin anlaşılmasına çeşitli katkılar sunabilir.

Sonuç olarak, uluslararası toplum tüm uluslararası ilişkiler sistemde var olan düzeni kurumları vasıtası ile işletirken çevre sorunlarını da bu düzenin içine katmaktadır. Uluslararası ilişkiler gerçekliğin akışını sağlayan bu kurumlar çevre sorunları da aynı sistematik içinde çözüme gayretinde gözükmektedir. İngiliz Okulu bu kapsamda; hem uluslararası toplum kavramı hem de uluslararası ilişkilere genel bakışı bağlamında uluslararası ilişkilerdeki çevre ile ilgili olan süreçlerin tahlil edilmesinde önemli bir şablon ortaya koyabilecek, geleceğe dair öngörülerde dikkate değer katkılar sunmaya aday bir teorik yaklaşımdır.

KAYNAKÇA

Acharya, Amitav (2013), "Human Security", Baylis et. al. (ed.), *The Globalization in World* (Oxford: Oxford University Press).

Barnett, Jon (2003), "Security and climate change", *Global environmental change*, 13 (1): 7-17.

Barnett, Jon and W. Neil Adger (2007), "Climate Change, Human Security and Violent Conflict", *Political Geography*, 26: 639-655.

Barry Buzan (2014), *An Introduction to the English School of International Relations: The Societal Approach* (Cambridge, Polity)

Baylis, John, Steve Smith and Patricia Owens (2014), *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations*, sixth ed. (Oxford: Oxford University Press)

Bendini, Roberto (2016), "In Depth Analysis United States - China relations: a complex balance between cooperation and confrontation", (European Parliament – Directorate General for External Policies Policy Department), [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2016/570464/EXPO_IDA\(2016\)570464_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2016/570464/EXPO_IDA(2016)570464_EN.pdf) (21.11.2016)

Bernstein, Steven (2013), "Global Environmental Norms", Robert Falkner (ed.), *The Handbook of Global Climate and Environmental Policy* (UK: Wiley-Blackwell): 127-145.

Buhaug, Halvard, Nils Petter Gleditsch, and Ole Magnus Theisen (2010) , "Implications of Climate Change for Armed Conflict", Mearns R, Norton A (Ed.), *Social Dimensions of Climate Change: Equity and Vulnerability*. *New Frontiers of Social Policy* (Washington: World Bank): 75-101.

Bull, Hedley (1971), "Order vs. Justice in International Society." *Political Studies*, 19 (3): 269-283.

Bull, Hedley (1980), "The Great Irresponsibles? The United States, the Soviet Union, and World OrderAuthor", *International Journal*, 35 (3): 437-447.

Bull, Hedley (1985), *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics* (Hong Kong: Macmillan).

Bull, Hedley (1995, and 2012 ed.), *The Anarchical Society A Study of Order in World Politics* (London: Macmillan).

Bull, Hedley ve Adam Watson (1984) "Introduction", Hedley Bull ve Adam Watson (ed.), *The Expansion of International Society* (Oxford: Oxford University Press): 1-9.

Buzan, Barry (2001), "The English School: An Underexploited Resource in IR", *Review of International Studies* 27(3): 471-488.

Buzan, Barry (2004a), *From International to World Society? English School Theory and the Social Structure of Globalisation* (Cambridge: Cambridge University Press).

Buzan, Barry (2004b) "A reductionist, idealistic notion that adds little analytical value" *Security Dialogue*, 35 (3): 369-370.

Buzan, Barry (2010), "Culture and International Society", *International Affairs* 86 (1): 1-25.

Buzan, Barry (2014), *An Introduction to the English School of International Relations: The Societal Approach* (Cambridge: Polity).

Demirel, Murat (2017), "Hedley Bull Perspektifinden "Uluslararası Toplum" Kavramsallaştırması ve Kurumları", *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3: 46-85.

Ejdus, Filip (2014), "The expansion of international society after 30 years: Views from the European periphery", *International Relations*, 28 (4): 445-445.

Gleditsch, Nil Petter (2012), "Whither the weather? Climate Change and Conflict", *Journal of Peace Research*, 49 (1): 3-9.

Gong, Gerrit (1984), *The Standard of Civilization in International Society* (Oxford: Clarendon Press).

Griffiths, Martin ve Terry O'Callaghan (2002), *International Relations: The Key Concepts* (London: Routledge).

Halliday, Fred (2009), "The Middle East and Conceptions of 'International Society'", Barry Buzan ve Ana Gonzalez Palaez (ed.), *International Society and the Middle East* (UK: Palgrave Macmillan): 1-23.

Harrison, Kathryn and Lisa McIntosh Sundstrom (Ed.) (2010), *Global Commons, Domestic Decisions: The Comparative Politics of Climate Change, American and Comparative Environmental Policy* (Cambridge, Mass.: MIT Press)

Hoffman, Stanley (1986), "Hedley Bull and His Contribution to International Relations", *International Affairs*, 62 (2): 179-195.

Hubert, Don (2004), "An Idea that Works in Practice", *Security Dialogue*, 35 (3): 351-352.

Intergovernmental Panel on Climate Change – IPCC, "IPCC Fourth Assessment Report: Climate Change 2007", https://www.ipcc.ch/publications_and_data/ar4/wg1/en/spmsspmp-projections-of.html (21.11.2016)

Intergovernmental Panel on Climate Change - IPCC, "Reports-Assesment Reports: Working Group Two: Impacts, Adaptation and Vulnerability", <http://www.ipcc.ch/ipccreports/tar/wg2/index.php?idp=446> (21.11.2016)

İlhan Sağsen (2015), *The European Union as a Distinctive Actor in Global Climate Change Policy*, (Ankara: Middle East Technical University - Unpublished Ph. D. Thesis)

James, Alan (1993), "System or Society?", *Review of International Studies* 19 (3): 269-288.

Jones, Roy E. (1981), "The English School of International Relations: A Case for Closure", *Review of International Studies*, 7 (1): 1-13.

Keene, Edward (2002), *Beyond the Anarchical Society* (Cambridge: Cambridge University Press).

Lewis, Joanna (2010/2011), "The State of U.S.-China Relations on Climate Change: Examining the Bilateral and Multilateral Relationship", (Woodrow Wilson International Center for Scholars, China Environment Series 2010/2011): 7-39, <https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/Feature%20Article%20The%20State%20of%20U.S.-China%20Relations%20on%20Climate%20Change.pdf> (21.11.2016)

Lieberthal, Kenneth ve David Sandalow (2009), “Overcoming Obstacles to U.S. – China Cooperation on Climate Change”, (The John L. Thornton China Center at Brookings), https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/06/01_climate_change_lieberthal_sandalow.pdf (21.11.2016)

Little, Richard (2000), “The English School’s Contribution to the Study of International Relations”, *European Journal of International Relations*, 6 (3): 395-422.

Navari, Cornelia ve Daniel M. Green (Ed.), (2014), *Guide to the English School in International Studies* (West Sussex: Wiley Blackwell)

Parikh, Jvoti (1994), “North-South Issues for Climate Change”, *Economic and Political Weekly*, 29 (45/46): 2940-2943.

Paterson, Matthew (1996), “IR Theory”, John Vogler ve Mark Imber (ed.), *The environment and international relations*, (London: Routledge): 59-76.

Paterson, Matthew (2005), “Global Environmental Governance”, Alex Bellamy (ed.), *International Society and its Critics* (Oxford: Oxford University Press): 163-177.

Pella, John Anthony Jr. (2015), *Africa and the Expansion of International Society Surrendering the Savannah* (London: Routledge).

Ralph, Jason (2007), *Defending the Society of States Why America Opposes the International Criminal Court and its Vision of World Society* (Oxford: Oxford University Press).

Resmi Gazete (17 Mayıs 2014), Yönetmelik - Sayı 29003, www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/05/20140517-3.htm (21.11.2016)

Resmi Gazete (22 Temmuz 2014), Sera Gazı Raporlarının İzlenmesi ve Raporlanması Hakkında Tebliğ - Sayı 29068, www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/07/20140722-5.htm (21.11.2016)

Reuveny, Rafuel (2007), “Climate Change-induced Migration and Violent Conflict”, *Political Geography*, 26 (6): 656–673.

Salehyan, Idean (2008), “From Climate Change to Conflict? No Consensus Yet”, *Journal of Peace Research*, 45: 315-326.

Tepeciklioğlu, Ali Onur (2016), “An Analysis of the World Society Conceptualization in the English School”, *Ege Akademik Bakış*, 16 (4): 733-743.

Tepeciklioğlu, Ali Onur ve Elem Eyrice Tepeciklioğlu (2015), “Teoriden Pratiğe: Suriye Krizi ve Uluslararası Toplum”, SBF Dergisi, 70 (1): 162-192.

The Guardian (21.12.2012), China and US Hold the Key to a New Global Climate Deal, <https://www.theguardian.com/environment/2012/dec/12/china-us-global-climate-deal> (21.11.2016)

The UN Refugee Agency – UNHCR, Syria Regional Refugee Response, <http://data.unhcr.org/syrianrefugees/regional.php> (21.11.2016)

The Washington Post (Nov.12, 2014), “China, U.S. Agree to Limit Greenhouse Gases”, https://www.washingtonpost.com/business/economy/china-us-agree-to-limit-greenhouse-gases/2014/11/11/9c768504-69e6-11e4-9fb4-a622dae742a2_story.html (21.11.2016)

The White House Office of the Press Secretary (Nov. 11, 2014), “Fact Sheet: U.S.-China Joint Announcement on Climate Change and Clean Energy Cooperation”, <https://www.whitehouse.gov/the-press-office/2014/11/11/fact-sheet-us-china-joint-announcement-climate-change-and-clean-energy-c> (21.11.2016)

The White House Office of the Press Secretary (Sep. 25, 2015) , “U.S.-China Joint Presidential Statement on Climate Change”, <https://www.whitehouse.gov/the-press-office/2015/09/25/us-china-joint-presidential-statement-climate-change> (21.11.2016)

U.S. Department of State (June 7, 2016), “Media Note: U.S. China Strategic and Economic Dialogue Outcomes of the Strategic Track”, <http://m.state.gov/md258146.htm> (21.11.2016)

UNFCCC (2016a), Who’s who: Groupings and actors, http://unfccc.int/essential_background/convention/items/6343.php (21.11.2016)

UNFCCC (2016b), Paris Agreement – Status of Ratification, http://unfccc.int/paris_agreement/items/9444.php (20.11.2016)

UNFCCC (2016c), The Secretariat, <http://unfccc.int/secretariat/items/1629.php> (21.11.2016)

United Nations (1998), Kyoto Protocol to the United Nations Framework Convention on Climate Change, <https://unfccc.int/resource/docs/convkp/kpeng.pdf> (21.11.2016)

United Nations Sustainable Development Knowledge Platform,
<https://sustainabledevelopment.un.org/milestones/wced> (21.11.2016)

US Environmental Protection Agency (2016), Global Greenhouse Gas Emissions Data, <https://www.epa.gov/ghgemissions/global-greenhouse-gas-emissions-data>, (20.11.2016)

Victor, David G. (2001), *The Collapse of the Kyoto Protocol and the Struggle to Slow Global Warming*, A Council On Foreign Relations Book (Princeton, N.J.: Princeton University Press)

Vincent, R. J. (1995), *Human Rights and International Relations* (Cambridge: Cambridge University Press).

Vogler, John (2014a), “Mainstream Theories: Realism, Rationalism and Revolutionism”, Paul Harris (ed.), *Routledge Handbook of Global Environment Politics* (New York: Rotuledge): 30-39.

Vogler, John (2014b), “Environmental Issues”, Baylis, John et. al. (ed.), *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations*, sixth ed. (Oxford: Oxford University Press): 341-355.

Wheeler, Nicholas. J. (1992), “Pluralist or solidarist conceptions of international society: Bull and Vincent on humanitarian intervention”, *Millennium-Journal of International Studies*, 21 (3): 463-487.

Wight, Martin (1991), *International Theory The Three Traditions* (Leicester: Leicester University Press).

Wight, Martin ve Herbert Butterfield (1966), “Preface”, Herbert Butterfield ve Martin Wight (ed.), *Diplomatic Investigations* (London: Allen & Unwin): 2-3.

Williams, John (2005), “Pluralism, Solidarism and the Emergence of World Society in the English School Theory”, *International Relations* 19 (1): 19-38.

World Resources Institute (2014), 6 Graphs Explain the World’s Top 10 Emitters, <http://www.wri.org/blog/2014/11/6-graphs-explain-world%E2%80%99s-top-10-emitters> (20.11.2016)

Yurdusev, A. Nuri (1996), “‘Uluslararası İlişkiler’ Öncesi”, Atila Eralp (ed.), *Devlet Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar* (İstanbul: İletişim): 47-51.